

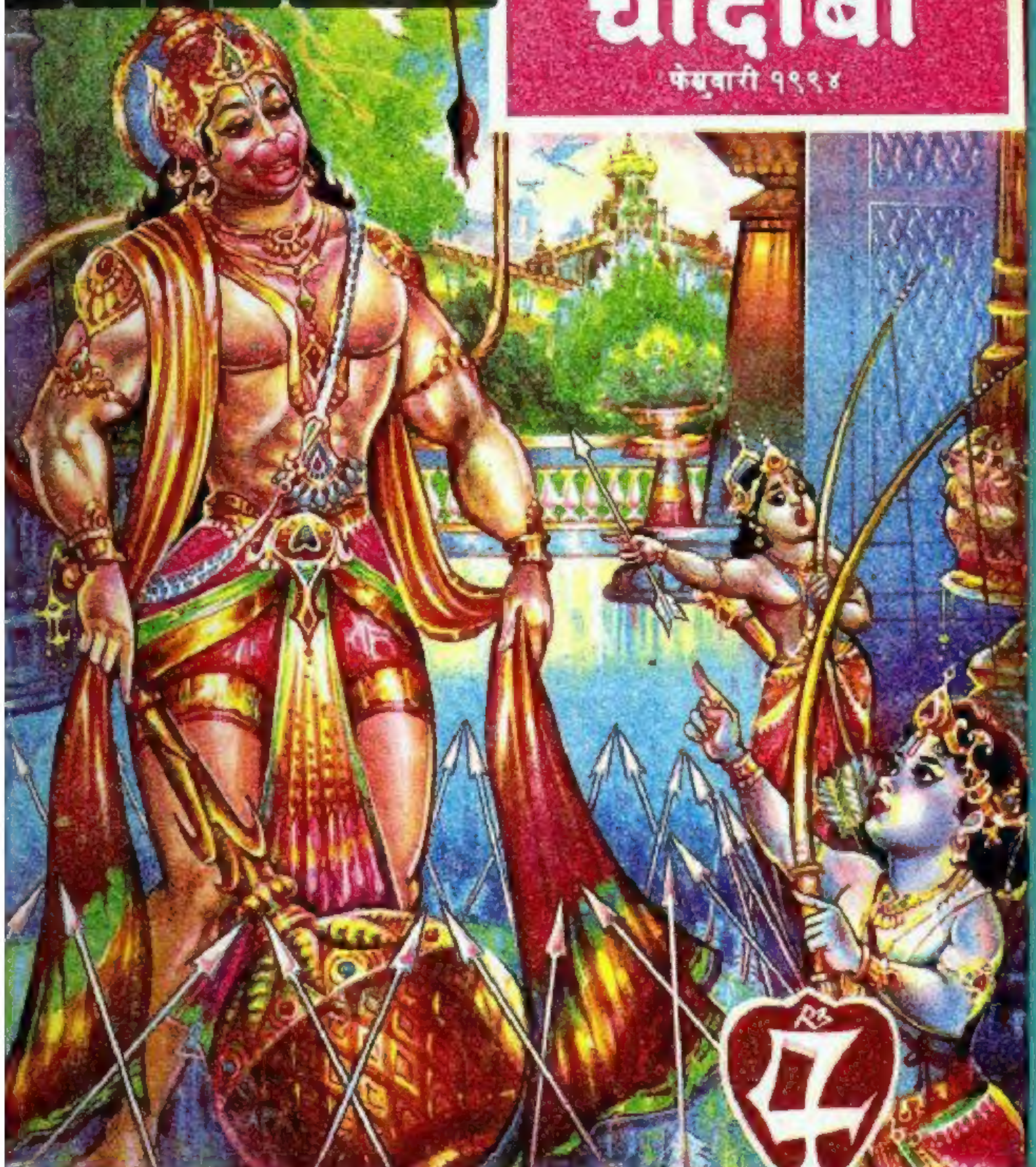

/ 68

चांदोबा

फेब्रुवारी १९९४

**“यमयमती निव कशी चाले झरझर,
कॅम्लिन फरी माझं होमवर्क एवकर.”**

छोट्या पाशाचं गुणित - कॅम्लिन फॉकटन पेन.

कॅम्लिनचं कुशल निव झरझर चालतं आणि

जादूची कांडी फिरू लागते... हीम-हम हू मंतर,

लेखनचं काम खंत मंतर... पुढेचलेखनी होयवर्क

घाबकून पाशा शक्तो घूम ठोकून.

मग वेळच वेळ मिळतो लेखनप्रसन्न.

camlin

जेसे जातो तेथे तू माझा सांगाती.

Camlin CL 922 9336

CHANDOKA (Mamth)

FEBRUARY 1994

विशेष समाचार

एकमेकांचे शत्रू असलेले दोन नोबेल पुरस्कार विजेते:

सयांनी दुष्ट सत्ता नव्हती राखायची अंधार्या या शहराकडे लागलेली आहे. इथेच दावणी नोबेल पारितोषिकाच्या सुमितीचे बैठक होते आणि निर्णय घेतला जातो. दरवर्षी डिसेंबरमध्ये हे पारितोषिक-वितरण होते. आजतागायत सर्व गणसत्ताय व्यवस्थित ही. जी. कडे डोळे लावून बसल्या आहेत, कारण या ऐतिहासिक ज्ञानात जगातल्या दोन सर्वात आदरणीय व प्रतिष्ठित व्यक्तींना नोबेल पुरस्कार दिला जाणार आहे. या दोन व्यक्ती म्हणजे दक्षिण आफ्रिकेचे अध्यक्ष श्री. एफ्. व्हर्ल्डर, हे, किंवा आणि आफ्रिकेचे राष्ट्रीय काँग्रेसचे अध्यक्ष श्री. नेल्सन मंडेला.

एक शब्द असा होत आहे की, तेव्हा हे दोघे एकमेकांचे कट्टर शत्रू होते. मगता वोन राबुन एवढाच वेळी नोबेल पुरस्कार देण्याचा निर्णय समितीने का घेतला? इतिहासाची पाने बुलबुल पाहिली तर आपल्याकडे असे दिसून येईल की, दक्षिण आफ्रिकेने गेल्या शंभर वर्षांपासून वर्चस्व आणि जानीमेक नीति अविभक्तलेली होती. गेरे लोक या देशात निघार घालून आणि सरकार जलवण्यातही त्यांचेच वर्चस्व राहिले. त्यांची वैधीय स्थानीय काळूषा लोकांवर लुपारी बघणे लागली. हे सांगायची गरजच नाही, की हे जे जे लोक तिपने खरे निवासी असून त्यांची लक्षाही अडक होती तरीही सरकार दरमारी त्यांचे काही स्थानच ठरले नाही, वन त्यांना काही भेदातच बडकमून ठेवले गेले. आपल्या आर्थिक वेळात कसली सुधारणा करण्याची काही सोबही त्यांना अपसव्य कळत दिली गेली नाही. इतकेच नव्हे, तर शिक्षण व सर्वसामान्य प्रगति करून घ्यायचा हक्कही त्यांना नाकारता गेला. देशाची आर्थिक स्थिती व प्रगति यात त्यांचा मानच वेळू घिला गेला नाही. असा प्रभाव तो किती विषम सहन करणार? गोत्यांचा या समन-नीतीला जबरजस्त विरोध करण्यात आला. त्या लोकांनी न्याय, स्वातंत्र्य व समनता यांची मागणी केली. त्यांच्या भ्रमण्यांचे योग्य तऱ्हेने प्रतिनिधित्व करू शकून असा नेता त्यांना श्री. नेल्सन मंडेला एवढा रूपत लावला. १९६० मध्ये त्यांनी राष्ट्रीय काँग्रेसच्या एक गौरवला शाळेची स्थापना केली. त्यांचे ध्येय होते प्रजातंत्र, धर्म-निरपेक्ष असा दक्षिण आफ्रिकेची स्थापना. काळूषा लोकांनी जेव्हा आपल्याच लुलू केले, तेव्हा मंडेलांना

कारागारात कैदेच्यात आले. त्यांना 'कारागारादी' म्हणून जाहीर केले गेले. 'एकटेपणा आणि निरुपेक्षा' अक्षर्येत त्यांना २१ वर्षे बंदीवासात काढावी लागली. त्यांचा हा बंदीवास म्हणजे मुहूर्तच डोळेझाक करून एकाचा समाजीकृत केलेल्या अल्पचाराचे ज्वलंत बुद्धिहरण होय। आस्तातील राधीचीच्या अहिंसात्मक आन्दोलनाची पात्री काहीशी सुनना येऊ शकते.

या दरम्यान काळ्या लोकांचे आन्दोलन चालूच राहिले. शत्रुवर्गही बदलत राहिले. मंडेला प्रमाणेच स्कील असणारे श्री. वे. किर्क १९४० मध्ये आफ्रिकेचे अध्यक्ष बनले. दक्षिण आफ्रिकेबद्दलचा त्याचा दृष्टिकोण निराशा होता. काळ्या-गो-पांभऱ्यांचे ते कुलित निधन होते, ते तोडून टाकले गेले आणि केवळ गो-पांभऱ्यांचा ज्या सुविधा प्राप्त होत्या त्या समाप्त करण्यात आल्या. सरकारमधेही काळ्यांचा स्थान वेगळाच निर्णय त्यांनी घेतला. काळ्यांनी त्यांच्या या निर्णयाचे स्वागत करून आपल्या नेत्यांच्या सुटकेची मागणी केली. १९९० मध्ये ही घटना घडली. नसल्याही प्रकारचे धाडस व हेवाची भावना न देता श्री. नेल्सन मंडेलांची कारागारातून मुक्तता झाली! त्यांनी ही घोष्ट जगैक स्पष्ट केली की, "माझे पुढीलचं वै ध्येय होते, ते आजही कायम राहिले।" त्यांचे राजनैतिक लक्ष्य होते - "बहुसंख्यतेचे सरकार बनवावे, बहुसंख्य काळ्यांचे नव्हे।" गो-पांभऱ्या सरकारही त्यांनी तक्कडतेच बचाव सुरू केला. त्यांचा प्रस्ताव अशा होता की-नवी राजनैतिक नीति सुरू व्हावी, पण ती शास्त्रितपूर्वकच व्हावी. त्यांच्या प्रस्तावाचा सिद्धान्त होता-एक व्यक्ति, एक मत।

त्यांची ही चर्चा गो-पांभऱ्या सरकार व आफ्रिकी राष्ट्रीय काँग्रेस यांच्यात चालू राहिली. काळ्या लोकांच्या दुसऱ्या संघर्षाची या चर्चेत सामेल झाल्या. फलस्वरूप-राजकारणातके चालू असणाऱ्या लोकांच्यातच अभिरक्षात बुर होऊन राजनैतिक राज्यव्यवस्थेच्या स्थापनेचा मार्ग खुला झाला.

हा, पण शास्त्रींचा हा प्रस्ताव कार्यान्वित होत असताना अनेक अडथळी आल्या, सुपेचे अपघात घडले, हिंसात्मक आन्दोलने झाली. तरीही दोन्ही नेत्यांनी प्रयत्नच स्थापनेचे आपले प्रयत्न चालूच ठेवले. या प्रयत्नांमळेच नोबेल शान्तिविक्रम विधीचे त्यांच्याकडे लक्ष गेले, शान्ति त्यामुळे प्रभावित झाली.

हा पुरस्कार वेगळा शोधित झाला, तेव्हा डॉ. किर्क म्हणाले, "हा सुपेक भोस सन्मान आहे. या प्रस्तावाची ही स्वीकार करतो." श्री. मंडेला म्हणाले, "हा नोबेल पुरस्कार म्हणजे सन्मान आणि शान्तिविक्रम हन्मान होय." हेच ठाऊनच्या आर्च विंशप डॅनमार्क टुड यांनाही हा पुरस्कार १९९४ च मिळाला होता. ते म्हणाले, "दोन विभिन्न प्रकारच्या व्यक्तींचा सममितीत स्वरूपात मिळणारा हा पुरस्कार अत्यंत अविश्व असाच आहे."

असे दोन नोबेल पुरस्कार स्वीकारण्याचे जेव्हा संचावर येतील, तेव्हा त्यांना पाहून कोणाचे डोळे आनन्दाधुनी चमकणारे नाहीत?

या साली पुरस्कारप्राप्त अन्य विजेते:

साहित्य - टोनी मॉरिसन, आर्जेन्टीन-वनेरिकन स्त्री, सोरियनची रवीयरी, ओहोओ, यू. एस्. ए.;
 चिकित्सा शास्त्र - डॉ. रिचर्ड बे. रॉबर्ट्स, युनायटेड किंग्डम, व डॉ. फिलिप ए. हार्वे, यू. एस्. ए.;
 भौतिक शास्त्र-श्री. रसेल ए. हल्स व श्री. जोसेफ एच्. टेलर, (स्वित्झर्लंड) यू. एस्. ए.;
 रसायन शास्त्र-श्री. कॅरी बी. मल्लीन, यू. एस्. ए. व श्री. मायकेल स्मिथ, कॅनडा;
 अर्थशास्त्र-जॉ. रॉबर्ट डॅन्यू, कोयेल व प्रो. डग्लस सी. नॉर्थ, (स्वित्झर्लंड) यू. एस्. ए.

अदृश्य रूपातलीमोलकरीण

सुन्दरी ही श्रीमन्न सुकुमारीची मैत्रीण होती. पण गरीब असूनही ती कधीच कुणापुढे हात पसरत नसे. मनात कोणताही भेदभाव न चालता दोघी मैत्रीणी एकमेकींकडे जातयेत असत.

सुकुमारीच्या घरी एकदा दागिन्यांचा एक व्यापारी दूर प्रांतातून आला. सुकुमारीच्या वडलांनी चार पाच दागिने खरेदीही केले.

या व्यापाऱ्याबरोबर नलन्द नावाचा एक तरुणही होता. दिसायला तो खूपच सुंदर व रुबावदार होता. सुकुमारी त्याच्याकडे आकर्षित झाली व त्याच्याशीच विवाह करावा असे तिने ठरवले. सुंदरीला बोलावून तिने तिच्यासमोर आपली इच्छा फ्रकट केली. ती सुन्दरीला म्हणाली, "दागिन्यांचा व्यापारी धर्मशास्त्रे बुतरलाय: कसही करून तू त्या तरुणाला भेटून त्याला माझ्या

त्याच्यावरच्या प्रेमाबद्दल सांग. त्याला हवा तेवढा तुंडाही माझे जाचा देऊ शकतील."

त्याच दिवशी संध्याकाळी सुंदरी धर्मशास्त्रे जाऊन नलन्दाला भेटली. स्वतःच स्वतःचा परिचय करून देऊन तिने त्याला आपली मैत्रीण सुकुमारी हिची इच्छा सांगितली.

नलन्द सुन्दरीकडे पहातच राहिला. तिच्याकडून सारी हकिकत जाणव्यावर तो सुन्दरीला म्हणाला, "तुझ्या सौन्दर्याचं माझ्यावर जादू केलीय. तुझं बोलणं मी ऐकतच, पण माझं तिकडे नीट लक्ष लागत नाही. मी लग्न करीन, तर तुझ्याशीच. हे न घडत तर मी जीव देईन."

असा काही विपरीत परिणाम होईल, याची सुंदरीने कल्पनाच केली नव्हती। थाबत ती तेथून काही न बोलताच सटकली. त्या बोधांचे बोलणे व्यापाऱ्याने मात्र दुरून

इति तिने

ऐक्ये होते. तो नलन्दाबळ येवून म्हणाला, "ही मूलगी चंगलीच हुशार वाटतेय. पण ती तर आपल्या मैथिणीबद्दल बोलायला तुम्याकडे आली होती. तेंव्हा जाता तुम्हाच सुकुमारीकडे जावून सिच्चाशी बोलून आ विवाहासाठी संभति मिळवायला हवीस. तसं न झालं, तर सुंदरी तुझ्याशी लग्नाला तयार होणार नाही."

दुसऱ्या दिवशी नलन्दा सुकुमारीला भेटायला गेला आणि जे काही घडले, ते त्याने तिला स्पष्ट सांगून टाकले. पुढे तो म्हणाला, "यात सुंदरीचा काहीही दोष नाहीय. तेंव्हा तिच्याबद्दल गैरसमज नसावा. तिच्याशिवाय मी दुसऱ्या कुणाशीही लग्न करणार नाही. तूच तिला नीट समजावून या लग्नाला राजी

कर."

ही सारी हकिकत ऐकून सुकुमारीला काही बोलायला वावच बुरला नाही. नलन्दाज म्हणून तिला त्याला 'होय' म्हणावेच लागले.

सुन्दरी व नलन्दा रीतसर विवाह होऊन दोघेही ते गाव सोडून निघून गेले. कायन्तर बोड्याच दिवसांनी सुकुमारीचा विवाहही एका संपन्न भाणसारी होऊन गेला.

काही वर्षे निघून गेली आणि एक दिवस सुकुमारीला समजले की सुन्दरी आपल्या पतीसह बळपूरी गावात रहात आहे. तिला हेही समजले की ते दोघे तिथे छान सुखासमाधानात वाहेत. हे ऐकून ती डेणाने पळू लागली. आपण स्वतः किती पैसावात व पैनीत रहात आहोत हे नलन्दाला दाखवून द्यावे, अशा इच्छेने तिने चक्रपूरला सुन्दरीकडे जायचे ठरवले. एक मोलकरीण बरोबर घेवून ती बळपूरीला गेली.

सुन्दरीने नोड्या प्रेमाने आपल्या मैथिणीचे स्वागत केले. दोघेही नवरावायको एकमेकांवर खूप प्रेम करत आहेत व त्यांच्यात कसल्याही फ्फरचा झगडा बगैरे नसल्याचे पाहून सुकुमारीच्या अनात जास्तच आनंद पेटली.

दुसऱ्या दिवशी खोटे सहानुभूती दाखवत ती सुंदरीला म्हणाली, "तुम्या बरात कोणी नोकरबाकर नाहीत मी मोठी दुखाची पोष्ट आहे."

यावर हसतच सुन्दरी म्हणाली. "बरे, माझ्याकडे मोलकरीण नाही, असं कां वाटलं

तुम्या? ती तुला न दिसता, अदृश्यपणेच सगळी कामं करून टाकत असते. बाहिलंस ना, माझं घर किती स्वच्छ अन् नीटनेटकं आहे? मग तूच सांग बरं, मोलकरीण नसून इतकं कसं शक्य झालं अस्त?"

मैथिणीच्या या बोलण्याने सुकुमारीचे औत्सुक्य वाढले. तिने खूप आग्रहाने पाहिले, पण तिला मोलकरीण कुठे दिसलीच नाही. चार दिवस राहिल्यावर तिने परत जायचे ठरवले.

निघण्यापूर्वी काही नवीन साड्यांचे एक गाछेडे तिच्यासमोर अडवत सुन्दरी म्हणाली, "सुकुमारी, तुझ्या गेण्यामुळे मला किती आनंद झाला, कसं सांगू? पातळी तुला आवडेल ती साडी घे, माझी आठवण म्हणून."

सुकुमारीने लगेच आपल्या मोलकरीणीला बोलावून साडी पसन्त करून घ्यायला सांगितले. सुन्दरीच्या चेहऱ्यावर कुमटलेले आश्चर्य पाहून ती म्हणाली, "जग, मी नेसण्यालायक साडी काही तू रेअू शकणार नाहीस. असली साडी मी नेसमी तर माझी किती नाचक्की होईल, तुला काय माहीत? म्हणून मी ती आपल्या मोलकरीणीला घ्यायला सांगते आहे." सुन्दरी यावर काय बोलणार?

या घटनेनंतर काही दिवसांनी सुन्दरीही आपल्या माहेरी गेली. सुकुमारी म्हणायला तिला भेटायला गेली, अन् परत निघताना म्हणाली, "बासं जेव्हा पूर्वी एक दिवस नक्की माझ्याकडे येवायला ये."

जेव्हा नंतर सुकुमारीने ही साड्यांचे एक गाछेडे सुन्दरीसमोर ठेवून साडी पसन्त करायला सांगितली अन् म्हटले, "श काही साध्या सुध्या साड्या नव्हेत, खूप महाग आहेत या! मी देहमी असल्याच साड्या वापरते."

सुन्दरीने त्यस्तवी एक साडी निवडून घेत म्हटले, "मी तुला देऊ केलेली साडी तू आपल्या मोलकरीणीला देवून टाकलीस. आता ही साडी मीही माझ्या मोलकरीणीला दिली, तर ते सयुक्तिकच होईल न? गैरसमज नको करून घेवूनसं!"

"हो, माझ्या मोलकरीणीला मी स्वतः नेसते तसलीच देते साडी." असे उत्तर देवून सुन्दरी तेवून निघून गेली.

सुन्दरीचे हे बोलणे सुकुमारी विसरू राहणे शक्यच नव्हते. तिने ओळखले की जरास तसा टोला देऊन सुन्दरीने एक प्रकारे आपला अपमानच केलाय. ती मनातल्या मनात चरफडत राहिली.

एक महिन्यानंतर सुकुमारीच्या नवऱ्याला काही कामासाठी चक्रपूरला जायचे होते. सुकुमारीही त्याच्याबरोबर मुद्दामच गेली. तिच्या मनात अजूनही ती अपमान सलत होता. नवरा आपल्या कामाला निघून गेला अन् सुकुमारीने सुंदरीकडे जाऊन तिचा दरवाजा खटखटायला.

सुन्दरीने जराजा अचडला. पण त्यावेळी ती कपडे घुत अन्नताना मधेच बाहेर आल्याने तिच्या तोंडावर व हातापायांवर पाण्याचे शिंतोडे पडलेले होते, अन् केसही वितकटलेले होते. विशेष म्हणजे त्यावेळी तिने नेसकी सुकुमारीने दिलेली साडीच नेसलेली होती.

"तुम्हा मोलकरणीलाच पाह्यला आले होते मी! आज ती कामाला आली नाही

वाटय? अन् तिचं नाव सांगून आपलेवी साडी तू कशी काय नेसलीयस?" आश्चर्याने अन् न्यांगाने सुकुमारीने विचारले.

सुंदरी हसत बोल् आगली, "म्हज्जे? अजूनही समजलं नाही तुला? अग, मीच तर ती मोलकरणी! तूच सांग, आपलं काम आपणच करावं, आपलं खाणं आपणच जनवून खावं हेंच बरं नव्हे का? यासाठीच तर देवाने आपल्याला शरीराचे अवयव दिलेत ना? त्यांचा अपयोग न करता, आपली कामं दुसऱ्याकडून करवून घेणारे, एक प्रकारे पांगळेच समजायचे की नाही? मग आता मी ही साडी का नेसलीय याचं आश्चर्य गेलं की नाही? चरगुली कामं करतलाही मी याच साड्या नेसते."

सुन्दरीचा बलेपणा व हुशारी पाहून तिची प्रशंसा करत सुकुमारी म्हणाली, "देण अन् अहंकारामुळे मी तुझ्यासारख्या चांगल्या मैत्रिणीला मुकणार होतं. क्षमा कर मला! लग्नापूर्वी होता तसाच पवित्र अन् निस्वार्थ स्नेह आपण कायम ठेवू या."

हमी-पत्र

चन्द्र हा एक गरीब तरुण होता. मायारामकडे गुमास्त्याची एक जागा रिकामी असल्याचे कळल्यावरून तो नोकरी वाचत विचारामला त्याच्याकडे गेला.

मायाराम चन्द्रला म्हणाला, "मला एक गुमास्त्याची आवश्यकता आहे ही गोष्ट खरीच. मला दर आठवड्यात एकदा माव खरीपायला शहरात जावं लागतं. हथे त्या दिवशी जी विक्री होते, ती मगली रक्कम त्या दिवशी गुमास्त्याजवळच रहाते. यापूर्वीही दोन नोकरींनी मला दगा दिलाय. आता ही नोकरी तुला हवी असेल, तर अमानत म्हणून तुला माझ्याकडे एक हजार रुपये जमा करावे लागतील. किंवा दोन तीन प्रतिष्ठित लोकांची शिफारस आणून त्याच्याकडून हमी-पत्र लिहवून आणावं लागेल.

मायारामचे बोलणे ऐकून चन्द्र म्हणाला,

"असं करा महाराज, दुकान बन्द आल्यावर आपण माझ्याबरोबर चला. आपल्याला हवी असणारी हमी देवू शकेन मी."

त्या दिवशी संध्याकाळी चन्द्र मायारामला बरोबर घेऊन सावकारी करणाऱ्या सियारामकडे गेला, अन् त्याने एक हजार रुपये कर्जात मागितले.

बाबर व्यंगाने हसून सियाराम म्हणाला. "तू तर माझ्या घराजवळच्याच शोपडीत रहातोस. खूप दिवसांपासून मी ओळखतोय तुला. मुदलाची गोष्ट सोड, पण माझं व्याजही देऊ शकणार नाहीस तू. तुझ्यासारख्याला कर्ज देऊन संकट ओढवून घ्यायला मी मूर्ख थोडाच आहे!"

चन्द्र मायारामला म्हणाला "अमानतीच्या पेशासाठी मी केनेला प्रयत्न फसलाय. आता मी प्रतिष्ठित लोकांकडून हमी मिळवायचा प्रयत्न करतो." असे म्हणून त्याला घेऊन

गावपाटील गंगाराम याच्याकडे गेला.

आश्चर्याने चन्द्रकडे पहात गंगाराम म्हणाला, "ओहो, तुजं नाव चन्द्र होय? अनेकदा माहिलेंय मी तुला. माझा नोकर म्हणत होता की, तू इतर मुलांसारखा कठलं वाईट कामही करत नाहीस; चांगला मुलगा आहेस तू. पण याचा अर्थ असा नव्हे, की मी तुला हमी-पत्र लिहून देईन."

एक शक्यही पुढे न बोलता चन्द्र मायारामला घेवून गाव कोतवालाकडे गेला. सारी इकिकत सांगून त्याने कोतवालाला हमीपत्र देण्याची विनंती केली.

कोतवाल गुरुरत बोलला, "अरे तू समजतोस कोण स्वतःला? माझ्याकडे हमीपत्र मागण्याची हिंमत तरी कशी करवली तुझ्याच्याने?" अन् रंगाने धुमसत त्याने एका शिपायाला बोलावून विचारले, "कायरे, हा कोणी चांगला कसलेला गुन्हेगार असावा नाही का?"

पण तो पोलीस जूतरला, "तसं नाही साहेब, याचं घर त्या तलावाजवळ आहे; अन् तिथले सारे लोक म्हणतात की हा मोठा

चांगला मुलगा आहे. तुम्हाला वाटतं, तसा हा कोणी चोर किंवा अपराधी नाहीस. पण विचारा बेकार आहे."

शिपायाच्या या बोलण्याने कोतवाल शांत झाला. पण तरीही तो म्हणाल, "तू काहीही म्हण. पण बेकार माणूस फार दिवस चांगला राहू शकत नाही. तो लवकरच चोऱ्या वगैरे करू लागतो. तू याच्यावर चांगली नजर ठेव." आणि नंतर चन्द्रकडे वळून तो म्हणाला, "लवकर चालू लाग इथून. सज्जनांना इथे पायला मनाई आहे."

चन्द्र तिथूनही मायारामसह परत फिरला. वाटेत तो म्हणाला, "महाराज मी एक अभागी माणूस आहे. मी कोणाकडूनही आपल्याला हमीपत्र वेळू शकत नाही."

चन्द्रच्या या बोलण्यावर हसून मायाराम म्हणाला, "तुझा लक्षात नसेल आचं. पण 'नाही, नाही' म्हणत त्या तिघांनीही तुम्हा हमी-पत्र दिलेंय; तुझ्या सवगुणांची पुरेशी प्रशंसा केलीय. यापेक्षा अधिक मला काय हवंय? तू बुद्ध्यापासूनच नोकरीवर रुजू हो."

अद्भुत फूल

९

(अर्जुन पुढून चाणुरी नामक प्रवेशात पोचला. त्या पहाडी कनिव्याच्या खणुने त्याचे चांगले आगवस्वागत करून त्याला आपल्या राज्याकडे नेले. राजाने अर्जुनाच्या सादर्याने अनेक करून त्याला भदोखाडे आणवे अशी शूर शिपाई बरोबर देऊ केले. त्याच दिवशी एक शिपाई पाळून तिथल्या राजकन्येने अर्जुनाला भेटीसाठी व काही विचार-विनिमयासाठी बोलावून घेतले.) -नामदार

शिपाई अर्जुनाला बरोबर घेऊन गेला. एका मोठ्याशा खोलीत त्याला थांबवून शिपाई स्वतः राजकुमारीकडे तसे सांगायला गेला.

अर्जुन त्या खोलीतच थांबला आणि शिपाई गेल्यावर तिथल्या खिबकीतून बाहेर पाहू लागला. खोलीबाहेर खालच्या बाजूला एक सुन्दर बगीचा होता. कमठा-तलावात एवढून एक सुंदर फुलं फुलली होती. त्यावर

मुळे गुंजारव करीत होते. ते मनोहारी दृश्य पहात असतानाच राजकुमारी तेथे आली अन् म्हणाली, "आतास तू? मी तुमी वाटच पहात होते."

अर्जुनने तिच्याकडे वळून पहाताच ती म्हणाली, "तुला फुलं हवीत ना? पण तुला कसं माहीत, की मला फुलं खूप आवडतात? ती सुंदर फुलं मी आपल्या खोलीत छान सजवून ठेवलीत. त्यांचा मादक सुगंध सर्वत्र

बरबळत आहे. पण आता एक सांग बरं, की इतकी सुन्दर कुलं शासकस्त कः?"

राजकुमारीच्या या प्रश्नावर अतुंग दचकलाच. पण क्षण भरताच स्वतःला सावरत उत्तरला, "शाप? कुणाला राजकुमारी? शतान्दी कुलं, अन् शापप्रस्त? तुम्ही काय विचारताय हेच माझ्या लक्षात येत नाही."

"माझ्या पिताजींशी तुम्ही बरे बोललात, त्यातलं मोठंकार माझ्या कानांवरही पडलं. अचानक महालात तुमच्या पत्तरणा अन् त्यामध्य बाबा मन्थारी बोलत असताच मी तिथे प्रवेश केला. बाबांच्या हातात ही कुलं होती आणि त्यांतूनच सुगन्ध पसरत होता. काबुडं त्यावेळी म्हणत होता की या

कुलासाठी राजसंप्राणी येईल. तेव्हा तिथेच बाडोव्याला अशी राहण मी ती बोलणी ऐकली; मग तुमं बोलणंही ऐकलं. मला बाहीतच नव्हतं की राजसंप्राणी या कुलावर एतका भूध झालाय!" आश्चर्याने आपले दोळे मोठे करत राजकुमारी बोलली

यावर काय बोलायं हे अतुंगलाही समजेनासे झाले. जरा बाबरत तो म्हणाला. "हो हो, कुलावर माझही फार प्रेम आहे; पण मी काही राजसंप्राणी नव्हे!"

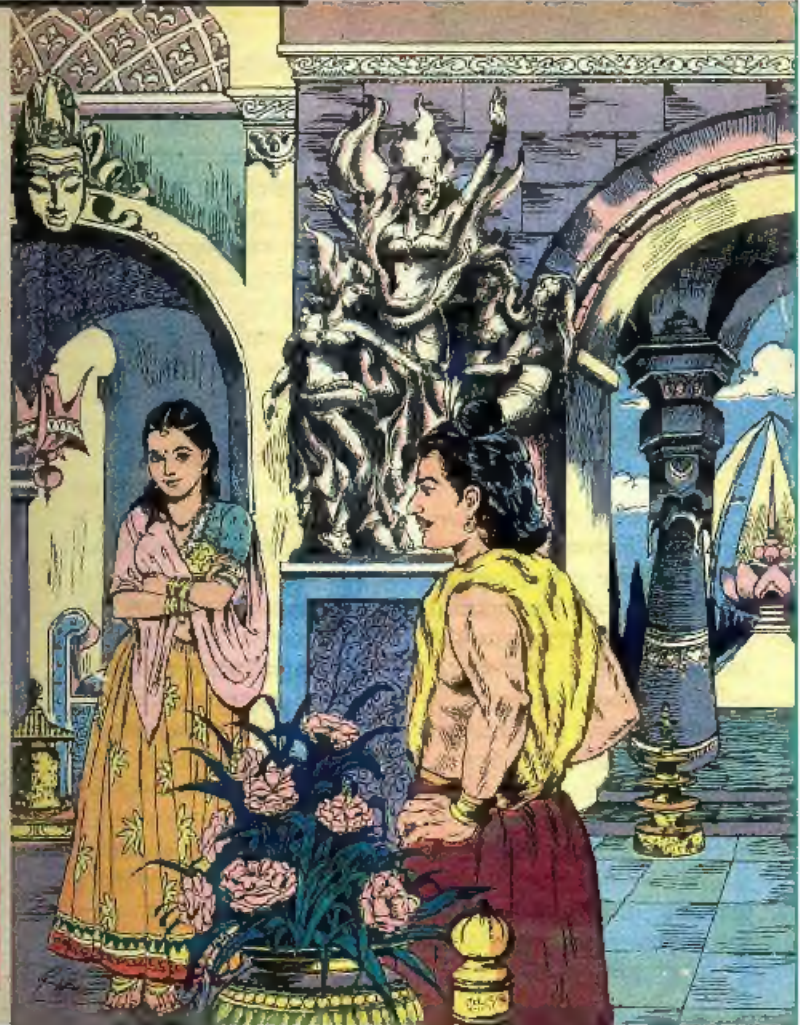
"कोण म्हणतं की तू राजस आहेस? होय, पण तू राजसी प्राण्याच्या शोप्रासाठी निघालेला साहसी वीर आहेस. होय ना? केवडं धाडसाच हे काय तू आपल्या अंगावर रेतलं आहेस? तुला जरा निळवं ग्रीव नाही इच्छा!" हसत हसत राजकुमारीने प्रश्न केला.

"कुलं तर तुमच्याबरोबर आणली मी राजकुमारी, विश्वास ठेवा माझावर." अतुंग बोलला.

"विश्वास ठेवायचा प्रयत्नच तर करतो आहे." संदेहदृष्टीने अतुंगकडे पहात राजकुमारी म्हणाली.

विषय बदलायचा प्रयत्न करीत अतुंग म्हणाला. "पण मला इतं का बोलावतं गेलंय हे अजून नाही सांगितलंत मला? मी बापचासाठी काय करू शकतो?"

"तू राजसंप्राण्याच्या नागासाठी निघाला आहेस. अन् मी ही राजसाराख्याच एक शत्रूला टक्कर देण्यासाठी तुझा बंदीची

अपेक्षा करत आहे. किती तरी दिवस अशा एकाद्या साहसी तरुणाच्या शोधात मी आहे. आज तू सापडलास।" राजकुमारी म्हणाली.

"राजकुमारी, शत्रु? अन् तुम्हाला? काबुई तर म्हणत होता की नागपुरीला कोणी शत्रुच नाही। मग कां बरे असं म्हणत होता तुम्ही?" अतुंगाने आश्चर्याने विचारले.

"मी बोलले ते खरेच आहे. तसा बाहेरून नागपुरीला कोणी शत्रु नाही, हे ही खरंच. शत्रु तर आम्हाच्यातलाच आहे." चिंतायुक्त स्वरात राजकुमारी बोलली.

अतुंगच्या दृश्यांकित चेहऱ्यावरच अमटले—हा शत्रु कोण? ते पाहून राजकुमारी सांगू लागली, "तो कोणी दुसरा तिसरा नसून माझा मामा नागसिंहच आहे. माझ्या बावांनी

त्याला सैन्यातल्या, एक दलनायक बनवला आहे. पण आपल्या या स्थानाबद्दल त्याला समाधान नाहीय. तो सेनाधिपती बनण्याचं स्वप्न पाळतून आहे. माझ्या आईकडून त्यानं बाबांना तसं कळवलंय. पण माझे व्हावा याला तयार नाहीत. त्यामुळे रागावून मामा आपल्या बरोबरच्यांना म्हणू लागले—'सेनापतीच काय, पण मनात आणलं, तर मी इथला राजाही बनू शकेन।' हे फळत्यावर बावांनी त्याला राजप्रसादात पावून ठेवायलाच बऱ्या कैसीय, अन् मला आणि आईला जागरूक रहायला तागितलंय."

"मग सध्या सेनापती कोण आहे?"

"दुर्जय आहे सेनापती. मुबगा नसल्यामुळे माझ्या बावांची इच्छा आहे की, मला या देशाची राणी बनवावं. ते नेहमी प्रजेच्या हिताचाच विचार करत असतात. त्यांना भय पडलंय की नागसिंहमुळे प्रजेचं काही अहित घडू नये; राज्यातील शांति भंग पावू नये. मला हे सर्व माझ्या मातेकडून कळलंय."

"जो राजा सदान् कदा प्रजाकल्याणाचाच विचार करत असतो, त्याच्या केसालाही कोणी धक्का लावू शकत नाही. सैनिकांपेक्षाही प्रजाच त्याचं अधिक रक्षण करू शकते. पण तो नागसिंह सध्या आहे तरी कुठे?" अतुंगने राजकुमारीला विचारले.

"माझ्या बावांच्या सांगण्यावरून सेनापतीने त्याला काही सैनिकांसह अंतरसरहद्दीच्या रक्षणासाठी पाठवलं आहे.

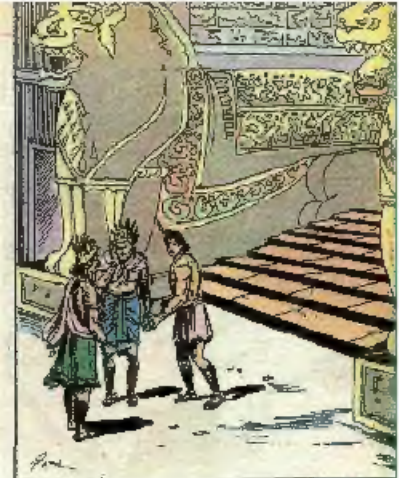
त्याच्याबाबतीत रोज बातमी कळत असते. पण माझ्या आईला शंका आहे की, तो काही चुप रहाणार नाही. सिंहासनाच्या प्राप्तीसाठी तो काही ना काही कारस्थान नक्कीच रचेल. हे सांगण्यासाठीच मी तुला इथे बोलावून घेतलं. अजून काही दिवस तू इथंच राहिलास तर बरं होईल."

राजकुमारीने विनंती केली. "असंच करीन मी राजकुमारी। मी एकूच मुख्य कामालाही दूर प्रान्तात जात आहे. या कामात मला मदत करायचं महाराजांनी कबूल केलंय."

अतुंग म्हणाला. "हो, ते माहीत आहे मला. पण नागसिंहबद्दल मी तुझ्याजवळ काही बोलले हे कोणालाही कळू देऊ नकोस. नवीन काही काणीं आलं तर तुला कळवीन. जाता जा तु."

राजकुमारी म्हणाली. शिंपायासमवेत अतुंग अतिथिगृहात परतला. तेथे काबुई त्याची वाटच पहात होता. त्याने काही विचारण्यापूर्वीच अतुंग त्याला म्हणाला. "शताब्दी फुलांबद्दल राजकुमारी काही विचारत होती. आपण राजाशी जे बोललो त्यातचं काही संभाषण तिने ऐकलं असतवसं वाटतंय. मी तिला हतकंच बोललोय की, ही सुंवर फुलं शंभर वर्षांतून फक्त एकदाच फुलतात."

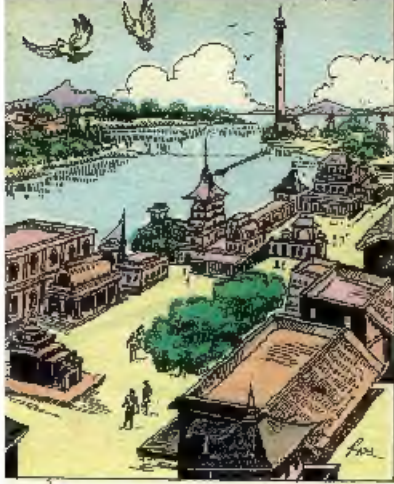
काबुई त्याचं कीतुक करत म्हणाला, "फारच चांगलं केलंस तू." दुसऱ्या दिवशी सकाळी शिंपाई त्यांना देऊन जाण्यासाठी निघाल्यावर अतुंग व काबुई राजाला भेटायला निघाले. त्यांना पहाताच राजा

म्हणाला. "कस मी जमं ठरवलं होतं, त्याप्रमाणे दलनायक नागसिंह अन् काही शिंपाई मी तुमच्याबरोबर पाठवत आहे. नागसिंह आपल्या देशाच्या अंतर दिशेला आहे. तो इथे पोचेपर्यंत दोन-तीन दिवस लागतील. तोपर्यंत अतुंगनं इथेच रहावं. तुम्हाला जायचं असेल, तर काबुई, तुम्ही परत जाऊ शकता."

राजाला धिनयपूर्वक तमास्कार करून काबुईने त्यांना निरोप घेतला. अतुंगला अतिथिगृहापर्यंत सोबत देऊन तो आपल्या वस्तीकडे निघून गेला.

भोजनोत्तर अतुंग त्या नगरातील वैशिष्ट्यपूर्ण रचना वगैरे दहायला निघाला. नगरातील मार्ग स्वच्छ होते, तेथील दमारीती

जघून तो आश्चर्यातित पडला. एकंदरीन त्याला बसे वाटले की हे नगर सौंदर्यपूर्ण असून येथील नागरिकांना कसलीही दशात भासत नसावी; त्यांचे जीवन सुखशांतिपूर्वक व्यतीत होत असले पाहिजे. त्याच्या मनात हाही विचार चमकून जुठला की, नागसिंहच्या करस्थानामुळे जर अचानक या राज्यावर संकट कोसळले तर या लोकांची स्थिती कशी होईल! संध्याकाळपर्यंत अतृप्त आपल्या अतिथिगृहात पोचला, येन दिवस असेच निघून गेले आणि तिसऱ्या दिवशी संध्याकाळी एका सैनिकाने, त्याला राजकुमारीने भेटायला बोलावले असल्याचा निरोप आणला. त्या सैनिकाबरोबरच तो राजभवनात पोचला. त्याचीच वाट पहात

असलेली राजकन्या त्याला म्हणाली. "मामा नागसिंह राजधानीत आता पोचतच आहे. तुला त्याच्याबद्दल फार साबध ठावला हवं, आमचं राज्य हस्तगत करण्यासाठी तो एकदम कारस्थान रचीत आहे की काय याचा तू शोध घे. तू राजाचा माणूस आहेस असं कळलं तर तो तुला ताकस तर लागू देणार नाही. तुमची यात्रा सफल झाल्यावर तू सरळ माणिक्यपुरीला निघून जाशील, की इकडे येण्याचा प्रयत्न करशील?"

"नक्कीच इकडे येईन राजकुमारी; इथली परिस्थिती ठीक करून मगच आपल्या देशी जाईन." अतृप्तने आश्वासन दिले.

"तू नागसिंहाच्या योजना चतुराईने समजून घेतल्यास, तर त्याचे डाव हाणून पाळण्यात तू सहजपणे सफल होशील. हे मागण्यासाठीच मी तुला बोलावले होतं, आता जाऊ शकतोस तू." असे म्हणून राजकुमारी मात निघून गेली. अतृप्तही अतिथिगृहात परतला.

त्याच दिवशी दलनायक नागसिंह अतृप्त प्रदेशातून परत आला. आणि सरळ सेनापती दुर्जयकडे गेला. त्याला प्रणाम करून तो म्हणाला, "मला अचानक इथे का बोलावण्यात आलं हे कळेल?"

दुर्जय अतृप्तला, "उत्तुंग नावाचा एक तरुण माणिक्यपुरीहून काही फुलं घेऊन आला आहे. राजाची आज्ञा आहे की काही शिपाई बरोबर घेऊन जाऊन तू त्याला मदत करावीस."

"तो तर मोठाच परकमी असला पाहिजे. इतक्या दूर एकटाच आला आहे, तर आपली पुढे जाण त्याला अवघड धोडच आहे?" नागसिंह व्यंगपूर्वक म्हणाला.

"तुमचं म्हणणं खरंच आहे. त्याने एकटंच जायचं ठरवलं होत. आपल्या मदतीच्या अपेक्षेनं तो इकडे आलेलाच नाही. परंतु तो कोणा राक्षसप्राण्याच्या शोधाला निघालेला आहे. असं ऐकलं की तो प्राणी माणिक्यपुरीत वसून तिथल्या लोकांना 'शाही-शाही' करून सोडत आहे. त्याला तिकडे येण्यापासून रोखण्यासाठी अतृप्त त्याच निवासस्थान शोधण्यासाठी हा सहसी युवक शताब्दी फुलं बरोबर घेऊन निघाला आहे. आपला राजा त्याच्या सहसावर फार खुश झाला आहे. म्हणून त्याच्या भवतीसाठी आपले काही सैनिक पाठवायचा महाराजांचा विचार आहे." सेनापती म्हणाला.

नागसिंहने थोडा वेळ शांतपणे विचार करून विचारले— "पह्लाडी जातीचा कोणी युवक एकटाच राक्षसीप्राण्याच्या शोधाला निघाला आहे—यावर तुम्ही कसा काय विश्वास ठेवलात?"

सेनापती म्हणाला, "माणिक्यपुरीहून एकटयानेच इथवर आलेल्या त्या युवकावर आम्ही का बरं विश्वास ठेवू नये? अतृप्त ही राजाज्ञा आहे, हेही विचार नका! तिचं पालन करणं ही आपली जबाबदारी आहे!"

"आपली आज्ञा शिरोधार्य आहे. बोला, मी कॅव्हा भेटू त्या तरुणाला?" नागसिंहने

विचारले.

अुबा, याच वेळी भेटायचं आता जाऊ शकता तुम्ही." सेनापती दृढस्वराने बोलला.

नागसिंह चिडचिडत तेथून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी राजाने सेनापतीला बोलावणे पाठवल्यावर तो लगेच हजर झाला. राजा फारच गंभीर दिसला, अतृप्त राजकुमारी तर अंधूक दळत होती!

सेनापतीने मोठ्या काळजीने विचारले, "काय झालं महाराज?"

"शताब्दी फुलं नाहीशी झालीत! राजकुमारीनं फुलदानात ठेवलेली फुलं त्यातून नाहीशी झाली. राजकुमारीच्या अंतःपुरात शिरून असं दुस्साहस कोणी केवं

जसाव? त्या फुलांच्या सुगंधाने दासींना नक्कीच आकृष्ट केलं असतार! पण एकाचा सतीच हे कृत्य जसाव, जसे मला वाटत नाही. कोणतीही दासी याबाबत काही बागू शकत नाहीय। राजकुमारीच्या स्वतःच्या लक्षात आलं, की फुलं गायब झालीत, तिला अन्य कोणीही ही खबर दिली नाही. चोरी मोठ्या हुशारीनं झालीय. ती कोणी केलीय हेही काही कळत नाही." राजाने मोठ्या चिन्तेने हे सारे सांगितले.

"राजमहालाची चांगली माहिती असणाऱ्याचेच हे कृत्य जसने पाहिले. कारण राजमहालाची महालात येण्याची काहीच शक्यता नाही." आपली शंभू सेनापतीने स्पष्ट केली.

आश्चर्य झट करत राजकुमारी एकदम बोलली, "राजमहालाची? राजमहालात उध्वस्तप्राची? आपण काय म्हणताय कळत नाही मला!"

राजाने मध्येच दस्त देत म्हटले. "धावरू नको बाळ! ती गोष्ट मी नंतर सग्लेन तुला."

नंतर तो सेनापतीला म्हणाला, "ती फुलं परत करी भिळनामची बापा विचार करायला हवा जायत्याला."

"होय महाराज, मी ताबडतोब शिपायांची या कामावर योजना करतो. ती फुलं कुठही असली तरी हयांचा सुगन्ध पसरणारच, त्यामुळे ती सावरकणं सोप जाईल. अनु कल कोणकोण राजप्रसादात येऊन गेलं याचाही शोध घेईन मी." जरा विचार करत सेनापती फुला म्हणाला. "महाराज, कलच आपला दलनायक नामसिंह राजधानीत आलाय. सैनिकांना घेऊन अतुंगबरोबर जायला तयार झालाय तो!"

"नामासिंह आलाय? कायपातुंग तो राजधानीत वाहे? शास्त्रास! म्हणूनच कदाचित् विचित्र घटना घडू लागल्या असल्यात!" राजा जरा वेळ विचार करून पुढे म्हणाला. "प्रथम तुम्ही फुलांचा शोध घ्या. मगच अतुंगाने काय निघाय, हे ठरवू आपण."

क्रमशः

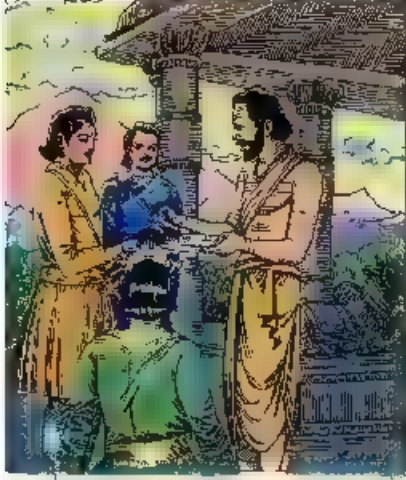
महिमाशाली अंगठ्या

दृष्टीनवकी विक्रमादित्य पुन्हा एकदा शाळा जवळ गेला. नेहमी पुन्हाचे त्याने शाळामध्ये घेत लावी उतरवले नि तो स्वशाळाची वाट वाळू लागला. तेव्हा वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, हे कसेर परिवारम्ह कोणताही कातो आहेस बापी मी कल्पना ही करू शकत नाही. समज, एके दिवशी तुला आपले ध्येय प्राप्त झाले, तर तु अर्ध देशाची राजकुमारी अर्बती सारखी बुद्धिहीन व ध्येयहारशून्य जगणूक करू नकोस. तुला सावध राहता-बाब म्हणून मी तुला त्या राजकुमारीची गोष्ट सांगितो, ती तु लक्षपूर्वक ऐक." बापि वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

अर्ध देशातील एका सोंगराळ भागात तीन जिवन तरुण रहात असत. जय, विजय व अजय अशी त्यांची नांवे होती. तिघांनी ही आता सुरुवात पर्यायन केले होते. तिघेही जेथे जात, तिथे एकेपेथाने रहात.

एक दिवशी तिघे ही सोंगरावरच्या

वेताळ-कथा

शंकराच्या देवळात गेले जणू म्हणता—
'अम्हण कोणीच काही काम करीत नाही
असल्या जीवनाचा आला कंटाळा आलाय''

मोठ्या दुखाने पिजय म्हणाला— आपण
शिकले सवरलेले आहोत, पण आपल्यामुळे
कोणासही काही फायदा मिळत नाही''

कबरेसा चटकणाऱ्या तलवारीवर हात
ठेवून गंभीरपणे अजय म्हणाला 'तुजकरच
आपली लगे ही होतील, मग अजय स्वच्छंदपणे
हिंडना-किरता पण घ्यायच नाही त्यापूर्वीच
आपण अजय काही काम करू या की त्यामुळे
कोणाचा तरी काही फायदा होईल''

त्यांना प्रसाद देण्यासाठी झालेल्या
मंदिराच्या पुजाऱ्याने त्यांची सर्व कोलणी
एकली तो त्यांना म्हणाला—'ज्या

तलवारीचा उपयोग केला जात नाही व ज्या
बुद्धीचा वापर केला जात नाही त्यांना
काळाच्या ओघात यज्ञ लागतो आता
महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे काम कोणत कराय?
निःस्वार्थपणे केल्या कोणती ही सेवा ही
महत्त्वाची असतेच वासपासच्या जंगलात
एक दास मोखटपणे हिंडतो आहे तो शोक्या
नि बकऱ्यांना उचलून घेऊन जातो तुम्ही
तिघांनी मिळून त्या बाघाला छत्र केलंत तर
वावाच कल्याण होईल''

'बाघाला मारणं' तर आमच्या हातचा
गळ! त्याला काही मोठ्या साहसाची
आवश्यकता नाही. मोठ्या राक्षसाला ही
आप्ती घुळ जाऊ!' असे भुवन कंठाने म्हणून
तिघे ही तिघून तिघाले

दुसऱ्या दिवशी मेल्या पहाट तिघे जण
जंगलात पोचले दुसऱ्या पर्यंत तिघांनी जंगलात
बाघाला शोधायचा प्रयत्न केला पण व्यर्थ
व निराश झाले जंगलात जी फळ भिळानी
ही खाल्ली औदुम्बर पाणी पीत असताना
एक कस्तुरी स्वर त्यांच्या कानी पडला हा
आश्चर्य डोंगरावरील एका गुहेतून
बेत होता कोणी तरी महान मंडळात
मापडल्याचं स्पष्ट दिसत होत.

तिघांना वाटलं, या वेळी बाघाला
रोळी-जकरी नाही माणूसच खायला
मिळालेला दिसतोय तिघे ही तिकडे पळत
जाऊ लागले ते जेव्हा गुहे पाशी पोचले
तेव्हा तेथून भयानक मोठा धोरला थाप
फुटकर करीत बाहेर आला तिघांनी आपल्या

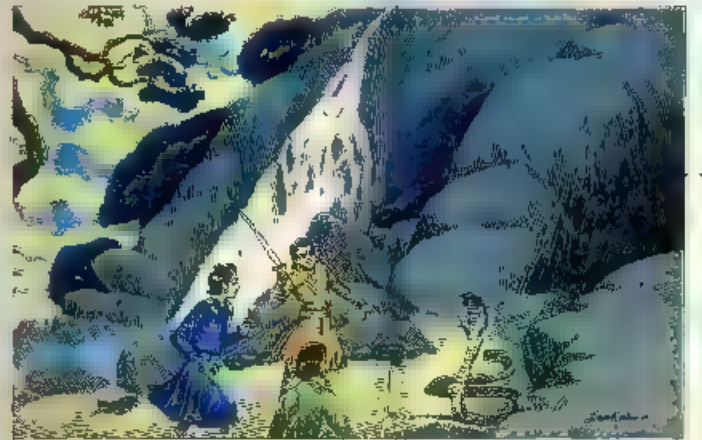
तरवारींनी तापाची चाबोळी करून टाकली,
आता त्यांना गुफेतून एका माणसाचं
कव्हण ऐकू येऊ लागलं. तिघेही आत
शिरले त्यांना दिसलं की एक मध्यम वयाचा
साधू मुन्युशी झगडत आहे

जय म्हणाला—'आपल्याला तर भाहीनच
नव्हत की गावाच्या सरहद्दीवर या डोंगरी
गुहेत एक साधू पण रहात आहे'

सरणासून अवस्थेत असलेला साधू त्यांना
म्हणाला 'लोभामुळे मी हिमालय पर्वत
सोडून इकडे आलो मी साधू असलो तरी
सांसारिक सुखोपभोगाची मला इच्छा झाली
आपल्या गुरूंच्या तीन महिमावान जंगला
मी चोरून बाणत्या या कालत्रपाने मला ठस
मारला मरणापूर्वी त्या तीन अंगदूया मी
तुमच्या स्वाधीन करतो यातील एकीत लाल

हिरा जडवलेला आहे ही बोटात घातली की
समयानुसार चांगले विचार मनात उत्पन्न
होतात दुसऱ्या अंगडीत हिरव्या रंगाचा खच्च
जडवलेला आहे ही अंगडी घातली की ते
विचार केव्हा नि कसे फलरूप होतील नि
कशा रीतीने सफलता प्राप्त होईल हे लक्षात
येते. तिसऱ्या अंगडीत निळा खडा बसवलेला
आहे तिच्या प्रभावाने सर्व अंगीकृत कामात
यश मिळेल तुम्ही तिघे जण आहात
एकेकाने एकेक अंगडी च्या लाल खड्याची
अंगडी जयला, हिरव्याची विजयला आणि
निळ्या खड्याची अंगडी अजयला देऊन
साधूने प्राण सोडले.

जे वरी घडत त्याच तिघांना ही आश्चर्य
वाचलं ते विचार करू लागले हे सगळं खरं
असेल काय?

त्यांनी डोंगरातून चन्दनाची लाकडे गोळा केली आणि साधूंचा वाह संस्कार केला त्या रात्री तिघांना ही शोष आली नाही प्रत्येकाला वाटलं की या अंगठ्या देशाच्या राजाजवळ असल्या तर देशाचे कल्याण होईल आपल्या जवळ असल्या तर त्याचा काय उपयोग? जर घरातल्या लोकांना हे समजल तर ते या अंगठ्या राजास देऊ देशात नाहीत अंगठ्यांना खरा अधिकारी राजाच आहे—असा त्यांनी निर्णय घेतला ते मुप्रांती ठरले आणि घोड्यांवर असून राजाला अंगठ्या समर्पण करण्यासाठी राजधानीकडे निघाले.

सर्वप्रथम जम राजाला भेटला नि म्हणाला—“महाराज, माझ्या जवळ एक

अद्भुत महिमाभरी अंगठी आहे. आपल्या देशाच्या उन्नतीसाठी हे उच्च विचार मनात आले पाहिजेत ते आपल्या डोक्यात येतील माझ्यासारख्या सामान्य नागरिकाजवळ ही अंगठी असण्यापेक्षा ती आपल्या जवळ असली तर जनतेचे कल्याण होईल म्हणून ही अंगठी आपल्याला समर्पण करण्यात मला मोठा श्रानंद होत आहे

“तु मला एवढं मूल्यवान वस्तु दिलंस आम्हाला बलाखूप आनंद वाटत आहे तु काही दिवस पाहणा म्हणून इथं रहावंस अशी माझी इच्छा आहे” राजा म्हणाला.

थोड्या वेळाने विजय तेथे आला आणि राजाला हिरव्या छद्म्याची अंगठी देत म्हणाला—“महाराज, या अंगठीचा महिमा असा आहे की आपल्या मनात जे विचार येतील, त्यांची अंमलबजावणी करी करावी हे आपल्याला झटकन समजेल या कार्यवाहीचे जे सुपरिणाम होतील त्यामुळे राजेचे हित होईल.”

आपल्याकडे काही दिवस पाहणा म्हणून राहण्याचा राजाने विजयाला ही आपण केला एवढ्यात वजय पण तिथे आला निह्या रंगाचा खड असलेली अंगठी त्याने राजास दिली आणि म्हणाला— राजा ही अद्भुत अंगठी मी आपणास अर्पण करीत आहे लोक कल्याणाच्या जा योजना आपल्या मनात उरल्या होतील, त्यांची अंमलबजावणी सहज करण्याची शक्ति ही अंगठी आपणात निर्माण करील”

राजाला वाटलं ही अंगठी अन्य कोण अंगठ्याहून अधिक महिमाशाली आहे अजयने ही आपल्या महासत्ता अविधि म्हणून रहावे अशी आपली इच्छा राजाने प्रकट केली अवती राजाची एकूणच एक मुसंगी होती राजा तिच्या शब्दांच्या प्रयत्नात होता विवाहानंतर जवळचा राज्याभिषेक करून त्याला राजा बनवावं असा राजाचा विचार होता पण राजकुमारीला कोणत्याही राज्याचा राजकुमार परत पडत नव्हता

राजा एकदा राजकुमारवाचत जेव्हा तिच्याशी बोले, तेव्हा ती म्हणे—“माझा मेधा आपल्या राज्याचा मोह त्याच्या मनात अधिक आहे अर्धे मला वाटतंय त्याला माझा लाभ नाही राज्याचा आहे माझ्यावर ज्याचे प्रेम नाही त्याच्याशी लग्न म्हावे असं

मला नाही वाटत आपल्या प्रजेवर त्याचे प्रेम असले पाहिजे. प्रजेचं कल्याण त्याच्या ध्यानी घेनी प्रथम असलं पाहिजे. बरा राजकुमारशीच मी लग्न करीन” असं काही तरी अस्पष्ट बोलून ती लग्नाचा विषय टाळी त्या दिवशी संध्याकाळी राजा राजकुमारीकडे गेला. तिन्ही अंगठ्या तो आपल्या बरोबर घेऊन गेला होता राजकुमारीला अंगठ्या दाखवून त्यांचा महिमा राजाने कथन केला राजा म्हणाला—“वेढ हे तिन्ही युवक एकत्रून एक सुंदर आहेत, बुद्धिशाली आहेत, माहसी आहेत यानीच मला अपठ्या अर्पण घेवया.”

‘आपल्या राजोबानात हिंजतला मी ज तिघांना अगोदरच पाहिल आहे’ अवती म्हणाली

“ते तिचे ही मोठे उमरे तरुण आहेत. आपल्या राज्याचे कल्याण व्हावं अशी त्यांची इच्छा आहे. त्यांनी दिलेल्या अंगठ्या त्यांना परत घ्याव्यात असं मला वाटतं त्यांच्या पैकी कोणास तू पसंत करून त्यांच्याशी लग्न केलेस तर माझा मनाला शांति लागेल!” रानाने आपला मानस सांगितला.

अवंती म्हणाली-“पण आताही त्यांचे विचार ही मला जाणून घ्यायला नकोत का?”

राजकुमारी विवाहाला तयार आहे हे जाणून संतुष्ट होऊन राजा मुलीला म्हणाला-“प्रथम तू आपला विचार सांग त्या तिघांपैकी कोणाशी लग्न करण्याची तुझी इच्छा आहे?”

राजाने मान खाली घालून अवंती म्हणाली-“पिताजी आपण तर या अंगठ्या परत देणार आहात मला वाटतं मला खड्ड्याची अंगठीवाल्या जयश्री भगवा विवाह व्हावा.”

राजाने यावर काही प्रश्न केला नाही. मुलीच्या लानाची कठिण समजूत आहे याबाबत त्याला संशय वाटला. त्याने आपल्या मुलीचा विवाह जयश्री केला नि त्याला राजा बनवले.

वर्तुष देशचा राजा बनल्यावर जयने विजयला मंत्री-पद दिले आणि अजयला सेनापति-पद बहाल केले.

एथडी गोष्ट सांगून सात्यावर वेगळी विक्रमावित्याना: म्हणाला “राजा राजकुमारीने जयला आपला पति म्हणून निवडले हा विचार अविवेकच नाही का? ती बोसते तर अशी खे जणू याणू पाहून त्याच्या स्वभावाची पारख करू शकणं अनेक राजकुमारांचे खरे प्रेम तिच्यावर नव्ही, राज्यावर आहे हे ती समजते म्हणून त्यांच्यापैकी कोणाशी लग्न करणे तिला इष्ट वाटले नाही. मज्जा आता तूच सांग जयशी विवाह करायला ती कशी तयार झाली? जयची दृष्टि तिच्या राज्यावर नाही हे तिने कसे सांगले? जयच्या मनात ही राजसिंहासनाचे आकर्षण कशावरून नाही? तिघांपैकी कोणा एवढी लग्न करावयाचे असेल, तर तिने जयश्री लग्न करणे अधिक योग्य नाही का? कारण त्याच्याजवळ सर्व

इच्छांची पूर्ति करणारी महिमावान अंगठी आहे, याहीत असून ही पात्रा या प्रश्नांची उत्तरे वृ दिनी नाहीस तर तुझे शिर धडावर राहणार नाही.”

राजा विक्रमादित्याने उत्तर दिले-“साधून तिघांना जेव्हा अंगठ्या दिल्या तेव्हा तिघांना ही वाटलं की या अंगठ्या राजाला समर्पण कराव्यात, कारण त्यात राज्याचे कल्याण आहे, यावरून हे स्पष्ट होते की तिघेही निःस्वार्थी आहेत कोणाला ही संपत्तीचा मोह न राख्याची आकांक्षा नाही ही गोष्ट राजकुमारीच्या लक्षात यायला वेळ लागला नाही ती जेव्हा या अंगठ्याबद्दल विचार करू लागली तेव्हा तिच्या लक्षात आले की हिरव्या खड्ड्याची अंगठी देण्यात येणाऱ्या विचारांची कर्मवाही कशी करावी याचा मार्ग दाखविले, तर निलया खड्ड्याची अंगठी ते विचार प्रत्यक्षान आणण्याची शक्ति प्रदान करतं ज्यामुळे राज्याचे कल्याण होईल असे विचार मनात आणण्याची शक्ति केवळ लाल रंगाच्या

खड्ड्याच्या अंगठीतच आहे. याचा अर्थ असा की घाकीच्या दोन अंगठ्यांचा पेरणा-सोत लाल खड्ड्याच्या अंगठीतच आहे आणि ती अंगठी त्याच्या जवळ आहे, म्हणून अवंतीने जयलाच पसंत केले, नि त्याच्याशी विवाह केला उत्पन्न होणाऱ्या विचारांची अंमलबजावणी करण्याची योग्यता विजयच्या अंगठीत आहे म्हणून जयने त्याला मंत्री पद दिले, आणि आपले विचार प्रत्यक्षात आणण्याची ताकत असणाऱ्या अजयला त्याने सेनापति पद दिले, म्हणून राजकुमारीला शिविवेकी म्हणणं तर्कसंगत होऊन नाही. तिची बुद्धि फार कुशाग्र आहे असंच म्हटलं पाहिजे आपल्या निर्णयाने तिने हे सिद्ध करून दाखवले.”

राजाचा मौन-संग करण्यात येताळ सकल झाला तो प्रेतावह अपुऱ्या झाला आणि साजच्या फादीवर पुन्हा जाऊन बसला

आधार-विशालची एक कथा

आज्ञाधारक कुत्रा

हे नांदरीच्या बाजारान एक मावसुम आपला कुत्रा विकामला घेऊन आला होता. ओवती नमलेल्या गदीन अद्देशून तो कुत्र्याचे गुणवर्णन करू लागला. "हा कुत्रा आपण म्हणाल ने ऐकतो; सांगितलेलं काम यिनचूक करतो. मग ते किती का अवघड असंन!"

गदीनच्या एकाच विचारले "अरे कुत्रा सर्व काही ऐकून त्याप्रमाणे करतो, काम अवघड असलं तरी फांते करतो म्हणजे हा कुत्रा तर हेतुच नोंगला असला पाहिजे. का विकामला का काढलाय तु?"

बाबर तो विस्मिता सांगू लागला "अही काय सांगू! कांन रात्री राड्या घरात चोर शिरले या मुल्यान त्यांची सांगितलंआमलं हाचं काही जेणं त्यांची लणळी काचं केले! जणा अन् कामकरणा ने चोर खावारी बांधून असताना बराही न भुळणं जे बाप राहिला थान त्याच्या कामान उतकी मदेत केले! ही तोंडात कंदील धरून घरात जियं जिणं काही मूल्यान सामान होतं त्या मान्या जागा चोराना टाकल्या! त्या चोरांचा भवतनीस बनून भांडं घर लुटणं खाने पार सोपं कळत दिलं अन् भला पार घुळीला मिळालं!" हे मारं सांगताना तो कुत्र्याकडे दात ओठ खाऊन बघत होता.

त्याचे बोलणे ऐकून जमलेले सारेच जण खडाखडा तसू लागले.

चांदोबा पुरवणी-६२

भारतातील पशु-पक्षी

कलाकार अस्वल

स्वभावाने जाठरी अंगाच्या अस्वल या प्राण्याची खास खुण म्हणजे त्याच्या अगदीरील 'वही' वाकातची पांढरी खुण. भारतात अस्वले जागोजागी सापडतात. खडकळ अंगले व बने ही अस्वलांची खास आणखल्याने होत. अस्वले तुळभतेने पकडवी जातात आणि त्यांना विविध देणेही सोपे असते. दख्खणी वीर अस्वले दारोदार नेवून लचबलात ती याच फलरातीन होत. भारतातील सर्वप्रथम अस्वलाचा नस. हा एक खास सोकांधय प्राण असतो. त्याच्या अगदीरवर अगदी खर असे कंस असूनही जडल्या पकडून ते जेव्हा बुदी मारते, तेव्हा या केखावर कसलाही परिणाम होत नाही.

अस्वल जर्मनीला साधारणतः १५०० सें मी इतके असते. माणसाप्रमाणे आत्मलती असे राहू शकते. जुव्या अस्वलाची उंची ६५ ते ८५ सें मी इतकी असू शकते. त्याचे पंथ अगदी माणसाच्या पायासारखेच असतात. त्याचा रंग भुरकट काळा असतो.

जिवसाच्या वेळाला एखाद्या गोसांकार वगळता आडोशगना पडून रहाणे त्यांना आवडते. अन् गुहेत तर ती सोपून बसतात. अस्वलांना मध पार आवडतो. ताडीच्या मदपंगर्यान्त पोचण्यासाठी ती आसंवरही चढतात अन् ताडी पिबून तनं होताना जंगलात रहाणारी माणसे अशा तऱ्हे झालेला अस्वलाच्या गोष्टी एकमेकांना ऐकवून आनंदित होतात.

त्याची दुष्टी आणि धमणवाही कमजोर असली तरी त्यांची प्राणीप्राये फारच तीव्र असतात. एखादा पाणून आपणाकडे येत बघे ही पबळ पोचला आहे हे अस्वले खुपच दुख्ख ओळखू शकतात.

जिमावशांती काळी भुरकी अस्वले ही या अस्वलांनीच चुलत किंवा साभे भावंडे होत.

नंदलाल बोस

भारतातील आधुनिक कलेबद्दल आपण विचार करतो, तेव्हा प्रथमच श्री नंदलाल बोस यांचेच नाव आठवतं. ते एक अभिजात कलाकार असून त्यांची ही मौलिकता अद्वितीय व अविदीय आहे. इतकेच नव्हे,

तर अन्य कलाकारांना त्यांच्या कलागंधर्वात त्यांची अनुपम याची मदत मिळाली आहे. त्यांचे शिष्यत्व 'स्वीकारून' त्यांनीही कलेच्या क्षेत्रात कामास करून दखल घेतली आहे.

नंदलाल यांचा जन्म सन १८८० मध्ये झाला. अर्बुलीनंदनाथ टांगोर हे त्यांची कलेच्या क्षेत्रात रुखि वसणाऱ्या कुळात मार्गदर्शन करत असत. त्यांची ही पाठवृत्ता कलकत्त्यात होती. नंदलाल बोस हे एक फारच सुयोग्य शिष्य आहेत. असे त्यांना आढळून आले.

त्या वेळात रवीन्द्रनाथ टांगोर हे निदर्शनास आले. एक विद्यापीठ स्थापन करण्याचं स्वप्न पहात होते. पूर्ण करू पहात होते. ते त्यांचे स्वप्न साकार झाले. १९१४ मध्ये श्री नंदलाल या संस्थेत सामील झाले. त्यांनी लवकरच कलाभवन चा धार आपल्या शिरावर घेतला. कलाभवन झुडरे कलेला प्रोत्साहन दिले. जात असे. अनु कलेने वारंवार शिकवले जात असत. नंदलाल बोस लवमनधाने कलाभवनाच्या सेवेस लागले. त्यांनी स्वतःला प्रवनाच्या

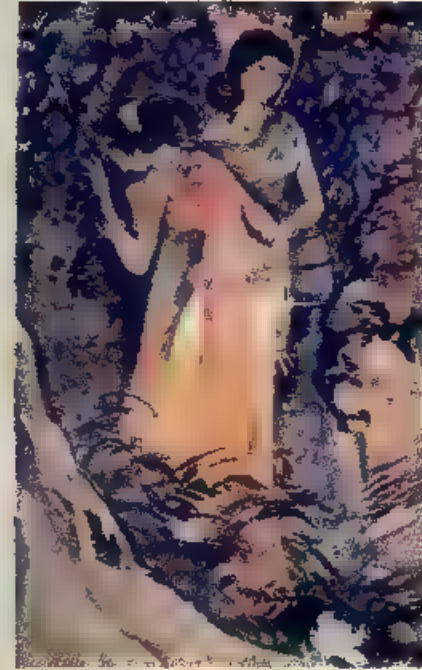

वृद्धीस वाढून घेतले

नंदलाल बोस यांच्या कलात्मक चित्रकारीमुळे त्यांचे शिष्य प्रेरित झाले. तेव्हाकार व अन्य कलागंधींना त्यांच्या अभिरुच्येतील एक निराळेच वळण दिसूच आले. त्यांना भारतातील कलात्मकतेची अवलोकन होती. अशावेळी तीन सिद्धान्तांवर जोर घेता. कलात्मकतेला हे सिद्धान्त अनुसरणे आवश्यक आहे. पहिला सिद्धान्ताने नव्यानेच अवलोकन करणे, दुसरा आपली संस्कृति पूर्णतः स्मरण घेणे, आणि तिसरा-अगदी अभिजात अशी परिपक्वता घेणे.

नंदलालांच्या सर्व कलात्मक कृतीत हे तीन सिद्धान्त पूर्णपणे दिसून येतात. निदर्शनाच्या विविध कोनांचा विचार करून त्यांनी ती रेखाचित्रे काढलीत-मग ती झाडे असोत फुले असोत प्राणी असोत किंवा पक्षी असोत. या सर्वानि अंतर्निहित वन्ने यांची धर्तृत्व काढली. अशावेळी आपल्याला स्पष्ट दिसून येते.

याशिवाय त्यांनी भारतीय संप्रदायांचा नव्यान अशास केला. त्यांचे हे अध्ययन सृजनारम्भक असे. त्यामुळेच मोठ्या अद्वितीय पहिलीने त्यांनी ते पन्हा प्रस्तुत केले. अशाप्रकारे अजिह्याची कला.

निदर्शनाचे बापते धरूनसुगत सप्रसन्न धरून काढतात. त्यांनी मौलिकतेची पध्दतकाय केली आहे. त्यांनी त्यांचं पुन्हा सुबल केले. असे म्हटलं तर ती अतिशयोक्ती ठरणार नाही. यशा म्हणजे त्यांचे तादात नव्हते, यश नव्हता. तर ती त्यांची योगिक साधनाच होती. ज्या वस्तूचे त्यांनी चित्रीकरण केले किंवा जो विचार ने चित्रीकरणाद्वारे व्यक्त करू इच्छित होते, त्याच्याशी त्यांनी परिपूर्णपणे ताराम्य स्थापित केले.

१९६६ मध्ये मृत्यू होण्यापूर्वी त्यांनी अगणित परिश्रमिके मिळवली. धरतू ते काही न्याय्य क्षेत्रात वाढून गेले. नादीत होवरपर्यंत त्यांचे व्यक्तित्व साधेच राहिले. अनु आपल्या कलेबद्दलची त्यांची निष्ठाही स्थिरच राहिली.

त्यांनी स्वतःला कोणत्याही बाहुन घेतले होते. आपल्या आधुनिक कलात्मक राईर त्यांची अमिर अशी छाप आहे.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. अटकमंडला थंड हवेच्या ठिकाणांची राणी म्हटले जाते त्याचे वर्तमान नाव काय?
२. तुलासाठी लिहिले गेलेले पहिले नाटक कोणते? ते कोणी लिहिले?
३. एका विशिष्ट प्रकारचा भरीव धातुसाठी कर्नाटक प्रसिद्ध आहे त्याचे नाव काय?
४. सर राजेंद्र प्रेमचंद हे सुप्रसिद्ध लेखक होते कोणत्या प्रकारच्या औद्योगिक साठी ही प्रसिद्धी आहे?
५. चारभिंगा पहाण्यासाठी तुम्हाला कोठे जावे लागेल?
६. किती कागदांचा एक टस्ता? किती दस्त्यांचे एक रीस? रिमालील कागदांची संख्या बदलू शकते का?
७. लंडनमध्ये झालेल्या तीनही गोलमेज परिषदात दोन भारतीयानी भाग घेतला. त्या परिषदेत स्वातंत्र्याबद्दल चर्चा झाली होती. भाग वेगारे हे दोन सभासद कोण?
८. बॅनट्रिगापासून अल्पन्म होणाऱ्या रोगांचा शोध कोणी लावला?
९. भारताचे आर्थिक वर्ष १ एप्रिलपासून सुरू होते. ब्रिटनमध्ये ते कसे सुरू होते?
१०. टी व्ही सीरियल 'सालगुडी डेज' ही एक प्रसिद्ध कारम्वरीवर आधारित आहे. कादंबरीचे लेखक कोणचे नाव काय?
११. लिंबू पक्षी कोणत्या देशात आढळतो?
१२. मयूरसिंहासन कोणासाठी बनवले गेले होते?
१३. भार मूलभूत हक्क कोणते?
१४. १९८५ त सुबईत झालेल्या ब्रिटिश नौदल कौशल्याचे अध्यक्ष कोण होते?

उत्तर

१. अटकमंडला थंड हवेच्या ठिकाणांची राणी म्हटले जाते त्याचे वर्तमान नाव काय?	१. अटकमंडला थंड हवेच्या ठिकाणांची राणी म्हटले जाते त्याचे वर्तमान नाव काय?
२. तुलासाठी लिहिले गेलेले पहिले नाटक कोणते? ते कोणी लिहिले?	२. तुलासाठी लिहिले गेलेले पहिले नाटक कोणते? ते कोणी लिहिले?
३. एका विशिष्ट प्रकारचा भरीव धातुसाठी कर्नाटक प्रसिद्ध आहे त्याचे नाव काय?	३. एका विशिष्ट प्रकारचा भरीव धातुसाठी कर्नाटक प्रसिद्ध आहे त्याचे नाव काय?
४. सर राजेंद्र प्रेमचंद हे सुप्रसिद्ध लेखक होते कोणत्या प्रकारच्या औद्योगिक साठी ही प्रसिद्धी आहे?	४. सर राजेंद्र प्रेमचंद हे सुप्रसिद्ध लेखक होते कोणत्या प्रकारच्या औद्योगिक साठी ही प्रसिद्धी आहे?
५. चारभिंगा पहाण्यासाठी तुम्हाला कोठे जावे लागेल?	५. चारभिंगा पहाण्यासाठी तुम्हाला कोठे जावे लागेल?
६. किती कागदांचा एक टस्ता? किती दस्त्यांचे एक रीस? रिमालील कागदांची संख्या बदलू शकते का?	६. किती कागदांचा एक टस्ता? किती दस्त्यांचे एक रीस? रिमालील कागदांची संख्या बदलू शकते का?
७. लंडनमध्ये झालेल्या तीनही गोलमेज परिषदात दोन भारतीयानी भाग घेतला. त्या परिषदेत स्वातंत्र्याबद्दल चर्चा झाली होती. भाग वेगारे हे दोन सभासद कोण?	७. लंडनमध्ये झालेल्या तीनही गोलमेज परिषदात दोन भारतीयानी भाग घेतला. त्या परिषदेत स्वातंत्र्याबद्दल चर्चा झाली होती. भाग वेगारे हे दोन सभासद कोण?
८. बॅनट्रिगापासून अल्पन्म होणाऱ्या रोगांचा शोध कोणी लावला?	८. बॅनट्रिगापासून अल्पन्म होणाऱ्या रोगांचा शोध कोणी लावला?
९. भारताचे आर्थिक वर्ष १ एप्रिलपासून सुरू होते. ब्रिटनमध्ये ते कसे सुरू होते?	९. भारताचे आर्थिक वर्ष १ एप्रिलपासून सुरू होते. ब्रिटनमध्ये ते कसे सुरू होते?
१०. टी व्ही सीरियल 'सालगुडी डेज' ही एक प्रसिद्ध कारम्वरीवर आधारित आहे. कादंबरीचे लेखक कोणचे नाव काय?	१०. टी व्ही सीरियल 'सालगुडी डेज' ही एक प्रसिद्ध कारम्वरीवर आधारित आहे. कादंबरीचे लेखक कोणचे नाव काय?
११. लिंबू पक्षी कोणत्या देशात आढळतो?	११. लिंबू पक्षी कोणत्या देशात आढळतो?
१२. मयूरसिंहासन कोणासाठी बनवले गेले होते?	१२. मयूरसिंहासन कोणासाठी बनवले गेले होते?
१३. भार मूलभूत हक्क कोणते?	१३. भार मूलभूत हक्क कोणते?
१४. १९८५ त सुबईत झालेल्या ब्रिटिश नौदल कौशल्याचे अध्यक्ष कोण होते?	१४. १९८५ त सुबईत झालेल्या ब्रिटिश नौदल कौशल्याचे अध्यक्ष कोण होते?

चतुर शत्रु

विशालपुर गावात दोन प्रमुख व्यक्ति होत्या. एकचे नाव भूषण व दुसऱ्याचे रोहित. भूषण हा शेतकरी असून त्याच्याजवळ शारीरिक बळ अधिक होते, तर रोहित हा व्यापारी असून त्याच्याजवळ धन अधिक होते. दोघास कट्टर शत्रुत्व होते त्यामुळे दोघाही एकमेकांचे अणु दाखवण्याची संधी शोधत रहात.

सर्वजण त्यांच्याशी मेहरीच गोंड बोलत असून नम्रतेने वागत. भूषण व रोहित या दोघांनाही वाटे की सर्वजण आपल्याच मुठीत असावेत.

रमण हा विशालपुरचा नावापुरताच पाटील होता. एकाद्या मुख्य विषयावर निर्णय घ्यायचा असेल तर भूषण आणि रोहित यांच्या परवानगीशिवाय घ्यायचं शक्यचं तो कळू शकत नसे.

अशातच एकादा शेतीपळतीत क्वही

सुधारणा करून जास्त उत्पादन मिळवायच्या दृष्टीने एक योजना आखून तेथील राजाने या बाबत विचारविनिमय करण्यासाठी गावोगावचे अधिकारी बोलावून घेतले. पण त्या सर्वजणात मला यासाठी गाववाल्यांनी चर्चा करायला हवी' असे म्हणणारा एक रमणच निघाला.

राजा रमणला म्हणाला "अरे, गावच्या कल्याणासाठीच मी हे काम हाती घेतलयं अने तूच एकटा असं म्हणतोयस की गाववाल्यांशी बोलायला हवं?"

रमण उत्तरला "महाराज, आमच्या गावात रोहितना विचारल्याशिवाय कुणाला कसला व्यापार करायचा हक्क नाहीय. नेह्या हे खत बापभाला रोहित ह्याच विनावं लागेल पण शेतकरी भूषण व रोहित यांच्यात तर कट्टर शत्रुत्व आहे, म्हणूनच त्यांच्या अनुमतीशिवाय गावात खत येणं अशक्य

प्रसाद खावटे

आहे.

पण महाराज तसे ते दोघही मोठे चतुर आहेत. चुकूनही ते कधी कूटला अपराध करत नाहीत.

बाकीच्या सगळ्या ग्रामाधिकार्यांना परत पाठवून राजाने एकट्या रमणलाच तेथे थांबायला सांगितले. पण इतक्यात मन्त्री तिथे येऊन राजाला सांगू लागला की "महाराज, आपल्या हुतांगडून यातमी मिळालीय की आपल्या जवळचा राजा माधवसेन याची जनता कूट झालेली असून लचकरच तिथे बंडाळी माजणार आहे त्या राज्यावर हल्ला करायला यासारखी छान संधी मिळण्याची नाही."

"माधवसेनची गोष्ट सोडा हो. पुर्वेकडील

चन्द्रगुप्त जर अजून तसाच जोगल्ल भजवत असेल तर आपण माधवसेनवर हल्ला करायला गेल्याचरोबर तो आपल्यावर हल्ला करील मग आपल्या सैन्याला या दोन्ही आवाड्या येतील असा संभावता?" राजा गंभीरतेने म्हणाला.

तरीही मन्त्री म्हणाला, "महाराज! आपल्या विदुषकाने दोन दूत शिकवून ठेवलेत. एकाला त्यांना माधवसेनकडे पाठवलय अनु दुसऱ्याला चन्द्रगुप्तकडे ते दोघही वेळोवेळी या दोघांचे एकमेकांविरुद्ध कान भरायच काम करत आहेत त्यामुळे आपला आपण जर माधवसेनला हरवले, तर चन्द्रगुप्त भनताच खूश होईल!"

इतक्यात तिथेच आशा असलेला रमण मध्येच म्हणाला "महाराज, आपला हा विदुषक तर मोठ्या हुशार दिसतोय! त्यान जर आमच्या विशालपूरच्या भूषण आणि रोहित यांच्यात वैमनस्य आणून दोघांना झगडा करायला लावला तर माझीही अडचण दूर होईल."

राजाने लावडतोब विदुषकाला बोलावून घेतले. रमणने विदुषकाला आपली समस्या स्पष्ट करून सांगितली. विदुषकाने ती ऐकून विचारले "भूषण आणि रोहित यांच्यासारखी दोन माणसं गावात असूनही तुम्ही गावपाटील कसे काय बनु शकलात? त्यांनीच पाटील जनायचा प्रयत्न कसा केला नाही?"

"हो! दोघही तुल्यबल आहेत, आपसात

झगडण्यामुळे आपलं नुकसान होईल हे दोघही सूप समजून आहेत. त्यामुळे जो कोणी पाटील वनेल त्याची स्थिती नेहमी नाजूकच वनेल ही परिस्थिती दोघही ओळखून आहेत. म्हणूनच त्यांनी तिसऱ्याच माणसाला त्या गावीवर बसवलय." रमण म्हणाला.

"पण शेतकरी आणि व्यापारी असे दोघही जर एकाच गावात रहात आहेत, तर एकमेकांच्या आधाराशिवाय राहूच कसे शकतात?" विदुषकाने पुन्हा शंका प्रदर्शित केली.

रमण अन्तरला, "भूषणला जवळ वस्तूची गरज लागते, त्या ती इतरांच्या द्वारा रोहितकडून खरीदतो. रोहितही तबंद करतो. पण कोणत्याही परिस्थितीत ते दोघ एकमेकांशी काही बोलत नाहीत."

"म्हणजे दोघ एकमेकांचे शत्रू असूनही, कसं जगावं हे दोघही कुतूह जाणूनत तर असल्या माणसांना वक्ष आणि चतुर अशा व्यक्तीच्या चालीनेच नामोहरम करता येईल मी अशी दोन चतुर अनु प्रशिक्षित माणसं तुमच्याकडे पाठवतो." विदुषकाने अप्पास सुचवला.

नन्तर विदुषकाच्या योजनेप्रमाणे शंकर भूषणकडे गेला आणि गोपाल रोहितकडे दोघही आपापल्या कामात वस्ताद होत ते रोज भूषणविरुद्ध रोहितचे व रोहितविरुद्ध भूषणचे कान भरू लागले ते एकमेकांविरुद्ध निरसनयून खोट्या तक्रारी सांगू लागले भूषण व रोहित एकमेकांविरुद्ध कागाळवा ऐकून वातओठ तर खात, पण त्यांच्यात प्रत्यक्ष भांडण असे झालेच नाही.

असाच एक महिना निघून गेला अन् शंकर व गोपाळ गुप्तपणे एकमेकांना भेटले. ते आपसात कोबू लागले "अरे, मला तर असं वाटतंय की या दोघांचा आपल्या सांगण्यावर खरा विश्वासच बसलेला नाहीये. आता आपल्याला मापेसाही सजम अशी काही योजना आखायला हवी अन् त्यावरचेवरच साक्षीदारही मिळवायला हवेत; म्हणजे तरी त्यांच आपापसात प्रत्यक्ष झोडण जरेल."

या योजनेप्रमाणे एक दिवशी शंकर भूषणला म्हणाला, "सहो, तुमची बुरं बघून रोहित मनोमत तुमकां हेवा करतो तो त्यांना बीच बासून त्यांचा निकाल लावायच्या विचारसरणी आहे."

शंकरने ज्या माणसाची या कामावर योजना केली होती, ते विपासकट पकडला

गेला. भूषणने त्याला रागावून, घमकी देऊन विचारले, तेंव्हा त्याने-आपण रोहितचा माणूस असून, त्यानेच हे काम आपल्यावर होपवल्याचें सांगितले.

त्याच सुमारास गोपाळने निवडलेला बाबूच रोहितकडे चोरी करताना सापडला व त्यानेही रोहितला सांगितले की-भूषणच्या जागेवरून आपण ही चोरी करत होतो.

तरीही आश्चर्य असे की भूषण व रोहित यांनी आपण एकटसेही जागडे पाटलाच्या हवाली तर केले, पण त्याच्याकडे एकमेकांबद्दल जराही तक्रार केली नाही, की एकमेकांचे नापही अज्चारले नाही. मुलट ते पाटलाला म्हणाले, "मापल्या बचावासाठी काहीच्या काहीच बोनताहेत हे। त्यांच्या बोसण्याकडे मुळीच लक्ष देऊ नका. फक्त त्यांना चांगली कडक शिक्षा माग करा."

एके दिवशी भूषणने शंकरला समोर बोलावून म्हटले "मला बरीच शंका आहे की, तू रोहितवर ने आरोप करतो आहेस, ते सारे अगदी विनवृद्धाचे आहेत। आतापर्यंत तू त्याच्याबद्दल जे जे सांगितलंस, ते सगळं अगदी मित्रालाच खोट आहे. तेंव्हा एका आठवड्याच्या आत तू काही खरं दाखवतंस तरच तुम्ही धडगत आहे, नाहीतर तुंच माझ्या जगावरावर विश्र्वायोग करायचा प्रयत्न केलास असं पाटलाकडे सांगून, तुझीच मान देईन अडकवून!"

इकडे रोहितनेही गोपाळला अगदी अशीच घमकी दिली

पन्हा एकदा शंकर व गोपाळ संपतळपून

एकमेकांना भेटले अन् म्हणू लागले, 'अरे आपण तर मोठ्या बतुयांचे जोळें पसरलं पण आता स्वतःच त्याच अडक्याची वेळ आली की! आपल्या खोट्या आरोपांचा काही उपयोग झाला नाही अन् आपण त्यांना फसवू शकलो नाही. आता एका आठवड्यात आपण काही सत्य अजुड कोणं नाही तर आपण करस्थानं अजुब पडेल आणि राजाचीही अगीच बदनामी होईल या वेळला आपला प्रयत्न चांबला भरीव असायला हवा.'

या दरम्यान भूषण व रोहित या दोघांनाही पाटलाच्या कडून खताच्या योजनेबद्दल समजले. भूषण सरळ म्हणाला की, "हे खत परस्पर शेतकऱ्यांकडे पोचायला हवं, मी कसणाही व्यापाऱ्याकडून ते घ्यायला तयार नाही. अन्त रोहित पाटलाना म्हणाला की,

"ज्याला कुणाला खत हवं असेल त्यानं ते माझ्याकडूनच खरेवी केल पाहिजे." दोघांचा अहेलतट्टपणा,समान कळला त्याची खूप चर्चाही झाली. आता या दोघांच्या हट्टीपणाचा काय परिणाम होणार इकडे सर्वांचे लक्ष लावून राहिले.

अशातच शंकरला एका गोष्टीचा पत्ता लागला. पाटलाकडून आपल्या व भूषणच्या तट्ट्याची बातमी पोचण्यापूर्वीच राजाकडे आपला माणूस पाटलायचे रोहितने ठरवले व त्या माणसाने राजाकडे जाऊन म्हणायचं होते, 'शेतकऱ्यांना खताची खरोखरच फार गरज आहे. आपण ते खत परस्परच शेतकऱ्यांकडे पाठवले तर छान होईल या मध्ये व्यापाऱ्याच काय धर्म?'

रोहितला असे वाटने होते की स्वतः

व्यापारी असूनही आपण राजाकडे असे निवेदन केल्याने आपल्याबद्दल राजाचे मत चांगले होईल.

ही बातमी कळताच शंकरने ती भूषणला जाऊन सांगितली त्याची तारीफ करत भूषण म्हणाला, "फारच चांगली बातमी बाणनीस रे. एका व्यापाऱ्यानेच असा प्रस्ताव मांडला तर राजा नक्कीच मानेल. गावचा कोणीही माणूस बाश्चा धिरोशी चक्कर हाव्हा कावू शकणार नसताना संगळ खत अगोदर माझ्याकडेच पाठवून आईल ते खत नंतर मी शेतकऱ्यांना विकून, यामुळे मलाही व्यापाराचं ज्ञान होईल आजपर्यंत आपण पैदा केलेले धान्यच आणून विकत होतो. पण स्वतः कृषीला माल बरेच करून विकला

नव्हता आता या अनुभवाचा उपयोग करून घेऊन मी व्यापार सुरू करीन व्यापारी शेती करू शकणार नाही पण शेतकऱ्याला व्यापारी बनवू काही फारसं करीण नाही."

गोपाळकडून ही गोष्ट रोहितला कळली, त्याने गोपाळची खूप तारीफ करून म्हटले- "तू ही बातमी देऊन फार चांगलं केलंस बंधा. नाहीतर मी आपला माणूस राजाकडे पाठवला असता, जनु स्वतः आपल्या पायावर कुन्हाड मारून घेतल्यासारखं झालं असतं जनु वसतं संकट मान बोटवून पेततं असतं."

आता पाटील, शंकर आणि गोपाळ हे तिघेही राजा भेटीक निदुषक यांना भेटायला गेले त्यांनी सगळी हकिकत सांगितली

ती ऐकून राजा म्हणाला, "हा, आता बोल मी काय करावं?"

पाटील रमण राजाला म्हणाला, "रोहितला कळवा की राजाच्या आज्ञेप्रमाणेच खताची विक्री होईल. भूषण दुसऱ्या कुणाकरवी खत विकत घेईल इतकं मात्र खरं, की ते स्वतः होऊन आपला गुन्हा कबूल करणार नाहीत पण राजांना सोडायचं घाडसही ते करू शकणार नाहीत."

भोटा निश्चास टाकत राजा म्हणाला "असली माणसं आपसात मिळूनमिसळून राहिली, तर किती छान होईल!

शंकर व गोपाळ विदुषकांना म्हणाले, "आम्हाला याचं मोठं जाश्चर्य वाटतय की आम्ही ज्या ज्या योजना आखल्या त्यांना त्यांना दरवेळ बगोदरच पत्ता लागत असे आम्ही

एकदाच फक्त खर बोनसो, तेव्हा त्यांनाही ते खर वाटलं! हे सर्व कळवता त्यांच्याजवळ खरोखरच काही जग्नू असली पाहिजे

हे ऐकून विदुषक हसू लागला ते म्हणाला "माझ्या आता हे बरोबर लक्षात येतंय यात जादुबिदु काही नाही भूषण अन् रोहित या दोघांनाही एकमेकांच्या बऱ्हीबद्दल बरोबर अंदाज आहे शत्रूची बुद्धी मोजणं मोठं करीण वाहे हेही त्यांना माहीत आहे ज्या गोष्टींची आपण सहज कल्पना करू शकतो त्या गोष्टी नकार म्हणून घागिनल्या, तेंव्हा त्यांनी त्यावर विश्वास नाही ठेवला. पण आपल्या कल्पनेपलीकडील गोष्ट त्यांना कळली तेंव्हा त्यांनी पटकन विश्वास ठेवला ते खरोखरच जीवन जगायची कला जाणणारे शत्रू आहेत अशा लोकांच्या शत्रुत्वामुळे त्यांना आणि आसणासच्या लोकांना लाभत होतो."

विदुषकांचे हे बोलणे ऐकताच राजा एकदम भानावर आला तो म्हणाला - "म्हणजे याचा अर्थ असा की, आपल्या दूतानं स्वतःच्या कल्पनेनुसार जी बातमी आणलीय

त्यावर आपण विश्वास ठेवताय अन् आपण भाधबसेनवर हल्ला करायचा विचार करत होतो! पण तो केवढा मूर्खपणा झाला असत! या रमणाचा बहुधा असाच जमिणाय अनाश की आपणही आपल्या शंकांच्या राज्याचं शत्रू असूनही तसंच जगायला शिकावं! म्हणूनच तम्ही मला आपलं आक्रमण थांबवायचा म्हाला दिलात न?" राजाने पाटलाला विचारलं

रमण विनयाने राजाला म्हणाला "महाराज जे शत्रू, शत्रू असूनही जीवन जगायं जामतात, त्यांच्यात मी अधिकारी म्हणून रक्षात आहे मी तसा मन्पबुद्धी आहे तरीही जीवनाचं हे सत्य मला कळलंय. अशा दोन चतुर शत्रूमध्ये राहून कसं जगावं हे जाणणारा या मूर्खपणाही महाराजाच्या बोलण्याला मी विरोध कसा करू?"

भूषण व रोहित यांच्यातल्या शत्रुत्वाच्या कूपेमुळे त्या देशाचा राजा आपल्या शत्रूच्या मध्ये राहूनही अनेक वर्षेपर्यंत मुख्यशालीन राज्य करत राहिला

पोहण्याची कला न जाणणारे बेडुक

रायचूर गावातील एका शेतकऱ्याने श्रीच्या कामासाठी सावकरगुरुकुल काही रक्कम कर्जाकरी घेतली. काही वर्षे तो कर्ज परत फेडू शकला नाही. सधून मधून आवश्यकतेनुसार तो आपली ही रक्कम घेत राहिला. माभुल म्हणून व पयस मिळून सुप मोठी रक्कम झाली. ती पयस केवळ त्यांना अशाच झाले. सावकराने त्याचे शेत जाणण्या नाट्यात घेतले. याबचा सर्वपंच शेतकऱ्याला फाटी मळत देऊ शकला नाही, म्हणून त्याने राजाकडे जाऊन तक्रार केली. राजाने सावकाराला बोलवले आणि सुनावणी मुरू झाली.

राजाने शेतकऱ्याला विचारले— 'तू जे कर्ज घेतलेस ते सवसाज परत देणें आपले कर्तव्य आहे ते गुप्ता माहीत नाही?

शेतकरी म्हणाला— "माहीत असून त्याचा काय उपयोग महाराज? वेडकाना पोहत का येत नाही? येत पण पाच वर्षांचे झाले तरी आपल्या गावातील वेडकाना वेहता येत नाही."

राजाने हसत मंत्राला विचारले— 'हा शेतकरी अशें अर्पवतु का बोलतो आहे?' शेवटी राजाने सावकाराना त्याची सर्व रक्कम देऊन टाकली.

नंतर राजा शेतकऱ्याला म्हणाला— "तुझ्या गावचे बेडुक जेव्हा पोहू त्यागरीन तेव्हा परतवरी छत्रिन्नात रक्कम अर्कत दाक." असे म्हणून राजाने शेतकऱ्याला भरी गमना केले.

राजाचे हे बोलणें ऐकून मंत्राला मोठे अधिकर्य वाटले. राजाच्या मनावे काय आहे हें पंध्याच्या लक्षात आलं नाही. तेव्हा मंत्राला समजावित राजा म्हणाला— "शेतकऱ्याचें म्हणणें असे की गेली पांच वर्षे पाऊस पडला नाही. शेतात काही पिकतच नाही. पण ते तसे मांजवत रोवजी शेतकरी म्हणाला— 'गावातील वेडकाना पोहता येत नाही!'

हनुमान अयोध्येतून निघाला वाटेत तो वाल्मीकीच्या आश्रमात उतरला. मुनिश्रेष्ठ वाल्मीकींना बंदन करून त्याने विचारले— "महामुनि, रामावर असे संकट का बरे आले? तो तर एक आदर्श राजा आहे."

मंदस्मित करित वाल्मीकि म्हणाले— "हनुमान, राज्य-कारभार करणें सोपे काम नाही. शंबूक मोठा साधु पुरुष होता तो निरपराधी होता. उच्च वर्गाच्या मिथ्याभिमानाने अशा तपस्वी व ज्ञानी माणसाचा नकी घेतला त्याच्या अहंकार गर्व व मिथ्याभिमानाला शंबूकाचे पाण घेतल्यावरच शांति मिळाली. शंबूकाचा वध करणे अन्यायाचे आहे याची रामाला जाणीव होती, पण उच्च-वर्गीयांच्या सहाय्यासाठी आणि सामाजिक व्यवस्था उत्तम पद्धते चालावी यासाठी त्याला हे अकार्य करणे भाग पडले. अखरी व संस्कारहीन लोक जी बडबड करतात त्यांच्या दुष्परिणामापासून समाजाचे रक्षण करणे हे राजाचे कर्तव्य असते. द्रोण्याचें बोलणें ऐकून रामाने सीतेला बनान पाठवले हे तुला छत्रकच असेल. राम आदर्श राजा आहे त्याचे काही विशेष आदर्श व सिद्धांत आहेत. त्यांची स्थापना करण्यासाठी रामने आपले व्यक्तिगत सुख गमावले पण लक्षात देऊ, रामाने आदर्शानिरतन आहेत, ते मानवी जीवनाचे मार्गदर्शक आहेत. तुला याबाबत विळपात्र शंका नको."

हनुमानाने सीतेचे निवास-स्थान पाहिले.

कुश व लव यांनी आपल्या बाणांनी नुखांवर जी चिन्हे अंकित केली होती ती कौतुकाने पाहिली आश्चर्यात सीता ज्या मार्गावरून चालत असे, तेथे शस्त्रा-घनतीन हनुमानाने प्रणाम केला व तो अयोध्येकडे विधाळा.

हनुमान उडत अडो ध्येला पोचला राजभवनासमोरील उद्यानात तो खानी उतरला तेथे कुश व लव निरनिराळ्या विद्या शिकून आपले मनोरंजन करीत होते त्यांनी आपल्या बाणांनी एक सुरेख महाल बनविला होता. कुश व लव यांनी हनुमानाला पाहिले व एकमेकांकडे मौन सांकेत केले. मंदार दोघांनी आपल्या बाणांनी हनुमानाला चारी नाजूनी नेढले. त्यांना नाटने हा कोणी शत्रू आपल्याकडे आला आहे

ओरडून लवाने प्रश्न केला-“हे मायावी तू कोण आहेस?” लवाचे शीतशी अधिक साम्य होते नि कुशाचं रमाशी. सीता व रामांच्या प्रतिमास्वरूप लव-कुशाकडे हनुमान बहातच राहिला तो त्यांना म्हणाला-“मी हनुमान आहे मला रामाला भेटायचंय!”

“आम्ही तुझ्यावर कसा विश्वास ठेवावा? हातात गदा घेतली की थोडाच कोणी हनुमान होतो? तू तर आम्हाला कोणी मायावी वटतोस.” असे म्हणत लवाने हनुमानाच्या दिशेने घनुष्याला बाण लावला.

कुश रामाप्रमाणे शांत स्वभावाचा होता तो शांततापूर्वक म्हणाला-“तू जोपर्यंत स्वतःला हनुमान सिद्ध करीत नाहीस, तोपर्यंत आम्ही तुला सोडणार नाही. आम्ही तुम्हावर कसा विश्वास ठेवावा? तूच सांग बरो!”

लव म्हणाला-“तू आपला पराक्रम दाखव आपले विशाल रूप आम्हाला दाखव.”

हनुमानने विशाल रूप धारण केले नि त्या दोघांना आलिंगन दिले. त्यांना आपल्या खांद्यावर बसवून तो आकाशगत उडाला. शरयू नदी पार करून त्याने दोघांना आकाशातून अयोध्या नगरी दाखवली. तो खूपच वेगाने चालला होता. तो जणू आकाशाला स्पर्श करीत होता. त्याने दीव गवीने आपली होपूर घुमवली आणि तिची एकाद्या विन्त्यासारखी रचना केली. कुश व लव यांना आपल्या डंठांवर बसवून तो

म्हणाला-“महिरावणाच्या सहाराच्या बंती मी राम व लक्ष्मण यांना असेच आपल्या भुजांवर बसविले होते. जणखी ही रामाला मी कित्येक वेळा मदत केलेली आहे.” आणि आता हनुमान उडत उडत आकाशातून खाली उतरला.

कुश व लव यांनी हनुमानाला प्रणाम केला ते हनुमानाला म्हणाले “हनुमान, आपल्या डोळ्यांनी तुझा पराक्रम पाहण्याची आमची फार इच्छा होती. म्हणून आम्ही हे सर्व नाटक केले. आम्हाला क्षमा कर. आता तू हनुमानच आहेस यावर आमचा विश्वास आहे.”

हनुमान हसत म्हणाला-“मग तुम्हा दोघांची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी मी खूपच काही केले हे खरं ना?”

कुश व लव हनुमानाला रमाकडे घेऊन रोले. हनुमानाला पाहताच अतिशय दुःखामुळे रामाच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहू लागले. रामापुढे गुठथे ठेकून हनुमान म्हणाला-“रामा, एकाच सामान्य माणसाप्रमाणे तुझ्या डोळ्यांतून अश्रू आलेले मला पाहूनत नाहीत, राज्यकारभार करणं ही पुण्य-शौर्या ताही, फारच कठिण काय आहे राजाला कठोर त्याग करावा लागतो, भविष्य कळत राज्यापालन कराव तर रामा सारखा! म्हणून हे सर्व असं घडतं तुझे आदर्श चिरम्भरणीय आहेत व जे काही करतोस त्यात केवळ परमार्थ बसतो ज्यांची हे समजण्याची योग्यता आहे, त्यांच्या हे संकत वेईस आणि ते आपल्या जीवनात याचे

अनुकरण करतील.” अशा प्रसारे हनुमानाने रामाचे संतुष्टी केले

एक दीर्घ निश्वास सोडीत राम म्हणाला-“हनुमान, तुला पाहून अन् तुझे विचार जाणून मला थोडी शांति मिळाली सीतेच्या विरहाने मला किती अपार दुःख झाले हे तू जाणतोसच याबरोबरच जर अश्वमेध यज्ञ सफल झाला नाही तर तुझा राम विचल राहणार नाही. अश्व मणिपुरच्या दिशेने जात असल्याचे समजले यादुपाचें संरक्षण करण्याची जबाबदारी आता तुम्ही म्हणूनच मी तुला जाता इज्ज बोलवत घेईया बरोबर जाजे तीन भाऊ ही पातले आहेत तू पण त्याच्या बरोबर वस

रामाच्या शानेचं पालन करण्यासाठी

हनुमानने गव्वा आपल्या खांद्यावर चढवली नि तो आकाशात उडाला.

हनुमान आकाश भागाने जात होता वाटेत वाट जंगलाला एक राक्षस व एक राक्षसी विजयीन्मादात नाचताना त्यात दिसले हे घेन्ही राक्षस खूप प्यायले होते. हनुमानाला संशय आला म्हणून सूक्ष्म रूप धारण करून तो एका झाडावर जाऊन बसला व हे राक्षस काय करीत आहेत ते पाहू लागला त्यांनी नाचणं यंत्र केले आणि ते त्याला सांगल्याची येऊन एकमेकांशी जोडू लागले हनुमानाने लक्षपूर्वक त्यांनी बोलणी ऐकली

राक्षसी म्हणाली—“म्हणतात ना शत्रुहीत होणं बरं नाही? हे सत्य आहे आपल्याला आता कोणी शत्रूच राहिला नाही

आपण जिवंत राहून आपल्या आईवड्यांचे भक्षण स्वकवले हे बरे झालं करामकंठ, त्या घोबी बनून किती सुरेख नाटक केलेत तू? तुझ्या आरडा-ओरडीमुळे गल्लीलस्य कोणी आपल्या तोंडातून शब्द काढला नाही”

“शूर्पणखे, तुझे दागिने किती सुंदर दिसत होते नाही त्या दिवशी? काय छान आपले रूप बदलून होतंय नाही तू!” राक्षसाने उत्तर दिले

कणलकंठ हा शतकंठ रावणाचा भाऊ होय. राम-रावणाच्या युद्धात हा रणभूमीवरून पळून आला आपला थोला भाऊ शतकंठ रावणाचा वध करणाऱ्या राम व सीतेचा सूड उगवण्यासाठी घोब्याचा वेष घेऊन हा अयोध्येला आला रावणाची सहीण शूर्पणखा ही रण जिवंत होती योगयोगाने राम व सीता यांचा सूड घेण्यासाठी ती ही घोबीण बनून अयोध्येला आली घोबांची अयोध्येत गाठ पडली.

दोघांना ही खूप भूक लागली होती एकत्र सांगूस दिसला तर खाऊन टाकावा बराच विचाराने दोघे ही नगराच्या सरहद्दीवर हिंडत होते. शूर्पणखेने एक घोष नेत्र-कटाक्ष टाकून करालकंठाला आपल्या मोहात पाडले आणि त्याला आपल्या बरोबर घेतले करालकंठाला ही वाटलं की ही बरोबर असली म्हणजे संधि साधून हिंसा ही खाऊन टाकाव

थोडे अंतर चालून गेल्यावर शूर्पणखेने राक्षसाचे रूप धारण केले आणि ती त्याला

खाणार एवढ्यात कराल ओरडला—“ओ, तू पण राक्षस आहेस होय?” करालकंठ ही राक्षस बनला घोषानी भिल्लून एक कट रचला आणि त्यानुसार घोबी नि घोबिणीचे रूप घेऊन रामाची निंदा केली, त्याचे चारित्र्य कलंकित केले आपली योजना फसू करून त्यांनी अयोध्या सोडली आणि जंगलाने जाऊन राहू लागले

झाडावर बसलेला हनुमान घोबांचा संवाद लक्षपूर्वक ऐकत होता “घरांघाला की हनुमान त्या वेळी तिथे नव्हता तो बसता तर त्याने आपल्याला शरीरघून काढून खर केले असतं तो वानर त्यावेळी एका पर्वतावर तपश्चर्या करीत होता हे आपले भाग्यच!” मोठ्या आनंदाने करालकंठ बोलत होता

“त्या हनुमानाबद्दल मूळिक काही बोलू नकोस त्याचं नाव काढलं की बाइया तळपायाची आग मस्तकाला जाते” शूर्पणखा म्हणाली

“याचा अर्थ तू त्याला सीतेस दुसरं कराय? कराल कंठ घडबडून हसत म्हणाला

“त्या माकडाने माझा भावाचा सोन्याचा मङ्गल भस्मसात केला त्याला भ्यायचंय काय? जल मारी राग येतो त्याचा” असे म्हणत शूर्पणखा आपल्या पाठीवर काही शोधू लागली

तिच्या पाठीवर भावल्यामुळे एक डाग पडला होता जेव्हा लंक जळत होती तेव्हा एक जळता लांब तिच्या पाठीवर पडला होता त्यामुळे हा डाग पडला होता त्या डागाकडे

व्यंगपूर्वक पन्नात कराल म्हणाला—“हं, म्हणून तुला एवढा राग आला होय? अजून ही दुखत असेल नाही? मङ्गल जळला तर काय विचडलं? हा डाग तर बाचला ना?

त्याच्या या धट्टेमुळे शूर्पणखा नाराज होऊन म्हणाली—“गप बस, आता जास्त बोललास तर बाइयाशी भांड आहे, लक्षात देव”

“शूर्पणखा, त्याचं नाव घेतलं की मी किती निडर होतो तुला अजकक नाही. आता तो जगसी सैतान आहे, यहा सैताना” कराल म्हणाला

“आता तू ठीक बोललास उगाच आपला पराक्रम नको सांगूस तू आपले प्राण वाचविण्यासाठी पळून आलास हे काय मला माहीत नाही? भ्याड कुठला! युद्धात

वीरासारखं मरायचं, पण तू पाठ शालबून पळून आलास!" शूर्पणखेने करालला हिचकले

कराल म्हणाला—"बळून आलो, म्हणून तर जाता नुड येता झाला तुज्याग्याखी सुंदरी पिळखी मला."

"चल, आता झुनू चलू आ आपण दुसरीकडे कडे तरी जाऊं या" शूर्पणखा म्हणाली.

"शाऊ तू म्हणतेस तिकडे पण अशोदर एक क्रोध करायचंय रामाच्या राज्याच्या घोड्याला पकडायचंय!" राजसाने आपला मानस सांगितला

आता कल्पना आहे तुम्ही मग आपण घोड्यावर बसून जाऊ या की!" शूर्पणखा

"अगदीच कशी ग मूर्ख तू? घोड्यावर असामला नाही जायचं." करालकंठ गंभीरपणे म्हणाला

"तुच असं बडबडलास तर मी गप्प नाही हं बसणार! सावधान आपल्या नखांचं पाणी दाखवीन चांगलं नाक आणि काज थोडं वेढव वसने म्हणून काय झालं? अजून तर मी सुंदरच आहे मी शास्त्र लाव ताक नि चं, मग त्या उद्धमणाने कायसे रे! पण तरी सुद्धा मी चन्द्रमुखीच आहे म्हटलं! बरं, ते जाऊ दे आपण कोठे ही धडामदिशी जाऊ शकतो, मग हा घोडा आपल्याला पाहिजे कशाला?" शूर्पणखेने विचारले

"अग, आपल्याला त्या घोड्याला मारायचंय!" करालने सांगितले

"घोड्याशी असलं काय बरं कैर?" शूर्पणखेचा प्रश्न.

कैर घोड्याशी नाही, रामाशी आहे घोड्याला मारलं की रामाचा यज्ञ विष्कल होईल सीता नाही म्हणून अशोदरच तो अर्धा मेलेला आहे यज्ञाचा घोडा मारला की तो स्वर्शोक मरेल!" करालकंठाने शूर्पणखेला समजाऊन सांगितले

"मग चला ताचडतोच घोड्याला मारून टाकू या घोड्याच्या डोक्याचं मांस पत्तर चाविए असतं." शूर्पणखा उद्गारली

"किती व आघाशी तू? खाण्याशिवाय कशी सुचतं का तुला?" करालकंठने टोमणा मारला

"काही ही असो चल लवकर, त्या

घोड्याला मारून टाकू अगोदर " बसे म्हणत शूर्पणखेने करालरा, हात पकडला.

दोघे जाऊ लागले तेव्हा हनुमानाने त्यांच्या मार्यावर आपली दीर्घ शेपूट पडरली "साप, अरे केवढा मोठा साप!" कराल ओरडला.

जरा नीट पाहून शूर्पणखा ओरडली-"अरे, हा साप नाही ही तर वानराची शेपूट! ममराजाने आपल्यावर फेकलेला फलशीचा फंदा! ही तर त्या हनुमानाची शेपूट!"

"गप बस हनुमान इथ कुठून आला? जो पाहशील तो त्या हनुमानाच वाटतो!" करालकडाने शूर्पणखेला धमकावला.

"हं मला तर ही शेपूट चांगलीच माहीत आहे लंका-उहम करणारी शेपूट हीच?" थरथर कापत शूर्पणखा म्हणाली.

शूर्पणखेचं ज्वेलण ऐकून करालकड पळून जाऊ लागला तेव्हा शूर्पणखा ओरडून म्हणाली - 'अरे मला एकटीला इथ सोडून कुठं पळून काढलास?"

हनुमान झाडावरून उतरला आणि आपल्या अकाल-बिकाल स्वरूपात उभा राहिला. करालकड नि शूर्पणखा जेव्हा पळून जाऊ लागले तेव्हा हनुमानाने एक मोठा डोंगर उखडला आणि त्याच्या वर फेकला ते दोघे ही डोंगराखाली मरून गेले.

राहिलेल्या शत्रूंचा ही नाश झाला हे पाहून हनुमानाला आनंद झाला. गर्जना करीत तो आकाराभाराने मणिपुरकते जाऊ लागला.

सुंदर वनराजीवत वाहणाऱ्या गंगेला पार करून हनुमान मणिपुर राज्याच्या सीमेवर पोचला.

दूर ब्रह्मपुत्रा नदी बमकळ होती. चांदीच्या रसासारखी ती भासत होती एवढ्यात मणिपुराच्या राजधानीच्या सीमेवर वीर कडाडवी आणि प्रचंड आवाज करीत अति वेगाने कोणी येत आहे असे हनुमानाने पाहिले, दुसऱ्याच क्षणी हनुमान तशाहून अधिक वेगाने त्या दिशेला उडत जाऊ लागला.

वनदेवीची कृपा

कश्यपचे वडील वारले त्याला एक वर्ष ही ज्ञाने नाही पण या एका वर्षात अनुभव तमन्यामुळे त्याला व्यापारात खूपच नुकमान आले तो जांगलाच कर्जबाजारी बनला सांगे कर्ज फेडण्यासाठी आपले कंठलाजित घर ही विकण्याची पाळी आली त्याच्यावर! आपली बायको नि दोन मुलांना घेऊन तो आपल्या गावी धर्मपुरीला गेला. या गावात आजीने नासवाला दिलेले एक त्याचे छोटे कौलार घर होते.

नगरा-बायकोने त्या पडक्या घराची छान ठुजी केली नि तिचे राहू लागले आता कश्यपपुढे कठिण प्रश्न उभा राहिला की कटुवाच्या पालन पोषणामाठी काय करावे? त्याची बायको कौसल्या मोठी बुद्धिमान होती. पण ती जिनकी बुद्धिमान होती त्याहून जास्त धादखोर नि गपिपण्ड होती आपल्या नवऱ्याला चिंतित पाहून तिने विचारलं-

'एवढी कमली काळजी करीत आहात? जिथे अनेक वर्षे आरामान राहिलो, तो गाव सोडून आपण इतके दूर आलो! माहोत, अता इथं लाकूड-फटा विकू गावाच्या चारी बाजूंना टाट जंगल आहे आपल्या डवळ चांगली छारदार कुऱ्हाड ही आहे आता आपली काय सांगू तुम्हाला?"

कश्यपने मुकाट्याने कुऱ्हाड खांचावर टाकली आणि जंगलाकडे निघाला. जंगलाने हिरवीगार झड होती जिकडे पहावं तिकडे हिरवळ होती दुपार पर्यंत तो भटकत राहिला, पण कुठे ही काळकं झाड त्याला दिसलं नाही.

कश्यपने विचार केला-" मी पण किती दुर्दैवी माणूस! आता काय करावं? दिलेल ते खाऊ आता तोडू या धाडनड्याभरात ते सुकेले पण कोपून पाहारात जाऊन जाकड विकावीत" त्याने कुऱ्हाड उचलली आणि

एका झडविर बाय घालायला विवाला

इनक्यान एक जोरदार आवाज आला- "कश्यप, जंग थाबा!" हिरवी चकाकगारी माडी नेसलेली एक स्त्री त्याला समोर उभी दिसली. तिच्याकडे पाहून कश्यपला बोट आश्चर्य वाटलं.

कश्यप क्षण भर लपट उभा राहिला तो त्या स्त्रीची काही मोलणार एवढ्यात तीच म्हणाली "तु हा काय अत्याचार चानबसा आरेय? हिरवींगार झाड कापयचा विचार आहे तुम्हा?"

"माई तुला माझ नाव मूढा माहीत आहे, मग माझ्या दारिद्र्याची कल्पना तुला असेलच! मी माती बायको नि मूल-बाळ यांना खायला थोडं तरी वन्न पाहिजे ना? म्हणून लाकडं

नोडून ती विकण्याचा शंका करावा म्हणतो, नाही तर मी दुसरं कुठेतरी काय?" कश्यपने आपली व्यथा मागितली.

कश्यपकडे सहानुभूतीने पहात ती स्त्री म्हणाली- "मी वनदेवी आहे, तुझं कल्याण व्हावं अशी माझी इच्छा आहे." आणि तिने एक टाळी वाजवली त्यासरशी एक सुरेख गुटगुटीत बाय पुढ्यात येऊन उभी राहिली. "ही गाव तु आपल्या घरी घेऊन जा तु अथवा तुझी बायको पांढीच फक्त हिची धार काढायची, तुम्ही दोघेय काढाहात तोपर्यंत ही दूध देत राहील, इथून पुढे हिरवी झाडं काडी ही लोडू नकोस." असं सांगून वनदेवी अदृश्य झाली.

कश्यपचा आनंद गरानात मावेना त्याने कुन्हाड लांछावर टाकली आणि गायीला घरी घेऊन आला.

कौमल्या आपल्या नवऱ्याची वाटच पहात होती बरेच तेवरा हात हालवीत घरी आला तेव्हा ती निराशेने म्हणाली- "हावान काही माही नि मोठ्खा आनंदने घरी आलात! लाकडं कुठे आहेत?"

"आता लाकडं कशात? कामघेनुसारखी बाय घेऊन आलोस! जंगलातील चडलेली सर्व घटना कश्यपने बायकोला सांगितली.

नवऱ्याच्या बोलण्यावर कौमल्येच्या विश्वास नव्हता, तिने एका पातळ्यातील पाणी फेकून दिलं आणि दूध काढायला चमली पातळं भरलं तरी बाय दूध देतच राहिली. कश्यप दूध घेऊन शहरात बेला

दूध विकून नि घरात पाहिजे असलेल्या सर्व जिनसा घरी घेऊन आला.

एका वाठवड्यात भाईची धार काढून काढून कौसल्या दमून गेली. एके दिवशी सकाळी नवऱ्याला म्हणाली- धार काढून हाताला फेड आले आता कुठेकून गेलं मी, असं करत ही बाय वनदेवीला परत करत नि शाबं तोडायची धमकी घेतिला आणि काही तरी छान बर सांगतिला.

कश्यप मुकट्याने बाय घेऊन जंगलान गेला त्याने झाड तोडण्यासाठी कुन्हाड उचलली एवढ्यात वनदेवी हजर झाली म्हणाली- "कश्यप, पुन्हा हा काय मुख्यपणा चालवला आरेय?"

"काय करू देवी? गायीची धार काढता काढता माझी बायको विचारी दमून गेली

हे काम करायला मिन साफ नकार दिला." कश्यपने वनदेवीकडे तक्रार केली.

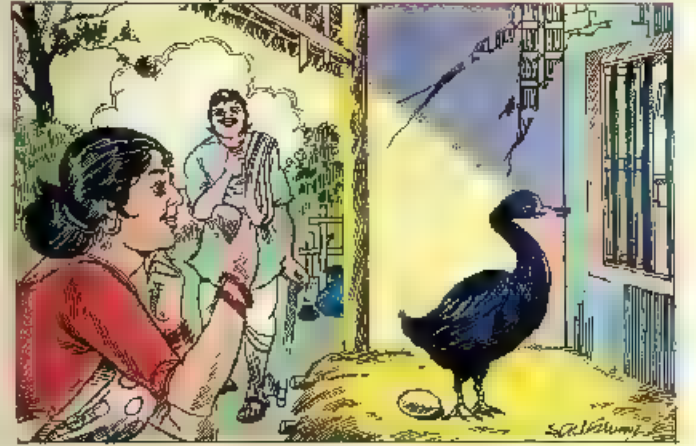
एक क्षण भर वनदेवी थांबली नि तिने टाळी वाजवली लगेच ती गाव अदृश्य झाली नि त्या जागी एक बदक दिसू लागले.

"कश्यप आता तू हे बदक घेऊन जा तुझ्या बायकोने अंडी मागितली की हे बदक अंडी देईल!" असं म्हणून वनदेवी दिसनाशी झाली.

बदक घेऊन कश्यप आपल्या घरी आला कौसल्येला खूप आनंद झाला ती म्हणाली "बदका बदका अंडी दे."

बदकने लगेच एका मागून एक अंडी दिली. रोज शहरात जाऊन कश्यप अंडी विकू लागला.

वहा दिवसात कौसल्या त्या बदकाला ही

कंटाळली. ती म्हणाली— "अंई दे, अंई दे" असे ओरडून ओरडून आता माझा गळ दुखापला लागला. शेजार-पाजारच्या बायका म्हणतात—कोकिले सारखा तुझा थंड मसा कर्करा कसा झाला? वनदेवीने दिलेलं हे मायावी बघक पिळा परत करून टाका आणि एकावी उपयुक्त वस्तु आणा आता आपल्यासाठी. कुन्हाड घेऊन जायला बिसरू नका हे!"

कश्यप दुसऱ्या दिवशी ब्रदक घेऊन जंगलात गेला. तो झाडावर कुन्हाडीचा घाव घालणार एवढ्यात वनदेवी अवतीर्ण झाली नि म्हणाली— "कश्यप, पुन्हा काय हा वेडेपणा?"

कश्यपने बायकोचं म्हणणं वनदेवीला

सांगितलं. वनदेवीने पुन्हा एक टाळी बाजवली. त्यासरारी ब्रदक अदृश्य झाल नि त्या बायी एक मातीचं भाई आलं!

देवी म्हणाली— "बघ, तुला हे अक्षय-पात्र हेते. तुझ्या आणि तुझ्या बायकोच्या मनात जे खाद्य-पदार्थ येतील, ते सर्व हे अक्षय-पात्र वेईल. ही हिरवीगार झाडं मात्र तोडू नकोस." आणि वनदेवी अंतर्धान पावली.

अक्षय-पात्र पाहून कौसल्याचा आनंद गगनात साबेता. आता तिच्याकडे भोजनासाठी खूप याणसे येऊ लागली. लोक जे जे मागत, ते ते खाद्य पदार्थ अक्षय-पात्रातून काढून करयप बायकोच्या हाती देई. कौसल्या ते पदार्थ ताटात वाळी. संतुष्ट होऊन लोक भोजनाची चांगली किंमत देत.

पंधरा दिवसांत कौसल्या या कामाला ही कंटाळली. ती नवऱ्याला म्हणाली— "वाढून वाढून मी आता थकले. लोक केव्हां ही येतात नि भोजन मागतात. डप्टी मांडी उचलता उचलता नाकी नऊ आले. कोठवर मी आता हे काम करीत बसणार? वनदेवी तुम्हाला मूर्ख बनवून नचवते आहे. उद्या तुमच्या बरोबर मी पण जंगलात येते. ही कुन्हाड तिच्या अंगावर फेकीन. मी करय आणते ते उद्या पहाच तुम्ही!" नवऱ्यावर अधिकार गाजवीत कौसल्या तावातवाने खेळत राहिली.

दुसऱ्या दिवशी अक्षय-पात्र घेऊन कौसल्या नवऱ्या बरोबर जंगलात गेली. एका ठिकाणी तिने करयपला इशारा केला, तसा तो कुन्हाड घेऊन एका झाडाकडे गेला.

"बाब, अक्षय-पात्र दिल्यावरही तुला संतोष नाही झाला? बायकोला पण बरोबर आणलंस?" असे म्हणत वनदेवी पुढे जाली.

कश्यप काही बोलणार, एवढ्यात कौसल्या बरजली— "आम्ही काय करणार? तु मातीचं भाई आम्हा नवऱ्याला दिलंस, मग मी न येऊ तर काय करू? सोन्याच्या अशप्यांनी भरलेली अक्षय पैली मला दिलीम तर पुन्हा चुकून इकडे येणार नाही! या मातीच्या भांड्याचा कार्य उपयोग आम्हाला?" आणि अक्षय-पात्र तिने देवीपुढे आपटलं.

अक्षय-पात्राचे तुकडे-तुकडे झाने, तिच्याकडे सहानुभूतीने पहात भंडस्मित करीत वनदेवी म्हणाली— "तुम्ही लोकांनी

आपल्या हातांनी आपलं माग्य मातीमोन करून टाकलं. मी जी वस्तु तुम्हाला दिली, ती सुरक्षित परत आणली तर मी दुसरी वस्तु देऊ शकते!"

कौसल्या निराश होऊन नवऱ्याला म्हणाली— "ती काहीच दायला तयार नाही. आणि तुम्ही शंभामारले इवे उभे. अंधार होईपर्यंत बघ जंगल साफ करून टाका."

बायकोचा राग पाहून कश्यप पाबरसा नि झाडं तोडायला निघाला.

"या जंगलातील एक ही झाड कश्यप तोडू शकणार नाही!" असे म्हणत वनदेवी अदृश्य झाली.

दुसऱ्या क्षणी कश्यपच्या हातातून कुन्हाड गळून पडली. त्याचे दोन्ही हात नुळे पडले. निर्जीव हातांनी तो काही करय करू शकेना.

कौसल्या जोर-जोराने विलाप करू लागली—“माते, मला क्षमा कर, इतकी कठोर शिक्षा नको देऊस मला!”

ती धुप धुप रडली, पण वनदेवी अवतीर्ण झाली नाही. आता काय करणार? नवरा-बायको दोघे जण घरी आले. वनदेवी फ्रुट होईल व आपल्याला क्षमा करील अशी कौसल्येला अजून ही आशा होती. ती विलाप करीत जंगलात हिंडे आणि घरी परत येई. जंगलातील फळे, वाभळीचा किंक गोळा करून ती विकी. आणि येणाऱ्या थोड्या पैशांतून कसे-बसे घर चालवी.

जंगलातून आंबा, चिंच, आवळा वगैरेची छोटी रोपे तिने आणली आणि आपल्या घराच्या परसात लावली. त्यांच्याच बरोबर काही भाजीपाला ही तिने लावला.

चार वर्षांनी या सर्व झाडांना फळे आली. एक दिवशी आवे, आवळे, चिंचा वगैरे माल गाडीत भरून ती शहरात गेली आणि ती सर्व माल विकून आलेले हजार रुपये घरी घेऊन आली.

रुपयांनी भरलेली पिशवी तबऱ्याला दाखवीत कौसल्या म्हणाली—“वनदेवीने खरोखरीच आपले डोळे उघडले. पोट भरण्यासाठी गाणसाने चांगली झाडे तोंडण्याची मुळीच आवश्यकता नाही. झाडे वाढली तर आपल्याला जीवनतः अधिक आनंद मिळेल. त्यात जे समाधान आहे, ते अजून फोटे मिळेल? हे सत्य वनदेवीनेच आपल्याला शिकवले. आपण तिचे आचार मानले पाहिजेत.” तिच्या बोलण्यात खरा-खरा आनंद व संतोष भरलेला होता.

तिच्या या बोलण्याने खरोखरीच प्रायश्चित्त घडले. कदाचित् म्हणूनच कश्यपचे लठ्ठ हात पुर्ववत् चांगले झाले.

कश्यप पैशांनी भरलेली पिशवी आपल्या हातात घेऊ लागला तेव्हा कौसल्येला अविश्वस्य आनंद झाला. ती म्हणाली—“निःसंशय ही वनदेवीचीच कृपा आहे!” दोन्ही हात जोडून श्रद्धा व भक्तीने तिने अदृश्य वनदेवीला नमस्कार केला.

तीन वर्षांची बुद्धिमती

मीनाश्रीचं वय आहे तीन वर्षांचं. उत्तर प्रदेशातील डेहराडून जवळील रैबालन प्रदेशात राहते. ती खूप समतुल्य करून दाखवते. ती महान सहन वृत्त-पत्रे वाचते, सुंदर कथारात वाचते लिहिते. दोन अंकी संख्यांचा गुणाकारही कौशल्य करते. तिचे स्वतःच बरीच पत्रा नि आर्थ मंत्र्या आपल्या मुलीच्या बुद्धिमत्तेवर खुश आहेत. पण आपल्या मुलीला कोणत्याही शाळेत प्रवेश मिळत नाही याचं त्यांना दुःख आहे. जरी मुलगी बुद्धिवाती असली, तरी सरकारी नियमांचे उल्लंघन करून पात्र बघावून कमी वयच्या मुलीला आपल्या शाळेत कोणीही बघिवारी प्रवेश देऊ शकत नाहीत. तिचे आई-वडील तिचा भरी शिक्षकासला तयार आहेत, पण कसे शिकवणार? कारण त्यांचे स्वतःचे शिक्षण दहावी पर्यंतच आहे. योग्य शिक्षकांच्या देणगेखोशानी आपल्या मुलीचं शिक्षण ज्हाज असं त्यांना पडत वाटतं.

स्वतःच आपलं मांस खाल्लं!

वेळिम्बळे गावील चौदा वर्षांच्या एका मुलाने आपल्या उजव्या हाताचं मांस खाऊन स्वयंभक्षण केला. घरनाबे अकौंटाचं शरीर जळत होतं. बीज पडून ही दुर्घटना आनी की विजेच्या तारेच्या गणाने हे अजून समजलेले नाही. बऱ्याच दिवसांनी तेथील गवळ आले तेव्हा त्यांच्या नशात आनं की दुर्घटनेत जळलेल्या मुलाने आपल्या उजव्या हाताचं मांस खाऊन एक शयवनी होती.

आगीशी खेळ

ओहियोतील मोरेत येथील पाच वर्षांचा मुलगा अस्मिन् मेसुरर टी. व्ही. वर कर्दून पहात बसे. दोन ग्रीड मापसे आसणाऱ्या वस्तूंना आय लावून आनंद सुटत आहेत असे दृश्य त्याने एकदा एका कार्टून वर पाहिले. त्याने काड्याची पेटी हातात घेतली नि तो ही 'खोवीत' प्रवेन आग लावीत सुटला. त्याच्या आईने त्याला पत्ताई केला. पण तो लवंच काही जाळतच राहिला. त्याची छोटी बहीण आगीत सरण पावनी

हुंगणाऱ्या कुत्र्याने वाचवले!

मुक्ताब महाराष्ट्रात जो भयंकर भूकंप झाला, त्यात मंगलूर गावाच्या गावी अठरा रहिवासी एक मुलगी कचऱ्यात पाडली गेली. ती पूर्ण तार दिवस कचऱ्यात राहिली. २९ सवस्य आश्विनला एका कोंब संरक्षण-दलाने हुंगणाऱ्या कुत्र्याच्या मदतीने या मुलीचा शोध लावला. आठ फूट कचरा खोल्यावर आत ही बेशुद्ध मुलगी सापडली.

भाग्याचा खेळ

एक गावात एक शेतकऱ्याच्या घरी संजीवी नावाचा एक मुलगा काम करीत असे. तो बैल निगाई-म्हशीची देखरेख करी. रोज सकाळी उठून तो आपल्या मालकाच्या घरी ज्वज मुरू करी. मिळेल ते शिळे अन्न खाऊन तो जनावरांना चरायला येऊन जाई. गावाबाहेर एक पडीक बाग होती. कोणे एके काळी इथे सुरेख वृक्ष होते. वृक्षांना खूप फळे येत. पण आता त्यांची देखरेख करणारा कोणी नव्हता. बागेत सर्वत्र निरुपयोगी वनस्पती वाढलेल्या होत्या. सगळीकडे गवत माजले होते. तिथे जनावरां चरायला सोडवी तर विचारणार कोणी नव्हतं. आपल्या जनावरांना चरायला सोडून मुले झाडांवर चढत नि फळे तोडून यथेच्छ खात. संजीवी पण आपल्या जनावरांना येऊन वाच बागेत वेई. जनावरां गवत चरत असत आणि मुलं संध्याकाळ पर्यंत मजेत खेळत. ते

निरनिराळ्या प्रकारचे खेळ खेळत. यात संजीवीचा वेळ मजेत जाई.

अंधार पडला की मुल जनावरांना घेऊन गावात येत.

एक दिवशी संजीवी रोजच्या प्रमाणे जनावरांना चरायला तेथे येऊन आला. त्या दिवशी सण होता, म्हणून बाकी कोणी मुले आली नव्हती. आज सण असल्याचं संजीवीला माहीत नव्हतं, त्याला एकट्याला कामेनासं झालं. काम करावं या बाबत बराच वेळ तो विचार करीत राहिला. आपल्या विचित्र मनस्थितीत तो जनावरांना मारू लागला. त्यांना गवत खाऊ दिले नाही आणि उगाचच इकडे-तिकडे पळवीत राहिला.

संजीवीच्या अंगावर एकदम एक नाकतोडा येऊन बसला. रामाच्या मरात त्याने नाकतोड्याला मारून टाकलं. इतकं करून ही त्याचं मन शांत झालं नाही. त्याने

त्या मेलेल्या नाकतोड्याचे दोन तुकडे केले, आणि त्यांचा इतर फेकून दिले, ते एका झाडावर पडले. अनु काय आश्चर्य? नाकतोडा जिवंत झाला नि उडून गेला.

हा चमत्कार पाहून संजीवीला आश्चर्य वाटलं. नाकतोड्याचे तुकडे त्याने ब्रिथे टाकले होते, ती जागा त्याने सक्षमपणे पाहिली. तिथे अनेक छोटी-छोटी झाडे होती. सरपच्च पानं सरलेली होती. पानांचा आकार थोडा निराळाच दिसत होता. ती पाने अतिशय मऊ होती. त्याला वाटलं या पानांचाच काही गुण असल्याने नाकतोडा जिवंत झाला. संजीवीनी वनस्पतीबाबत त्याने बरेच ऐकले होते, म्हणून त्याला वाटले ही सर्व संजीवीनीची पाने बसली पाहिजेत. त्याने ही जागा नीट पाहून ठेवली नि लक्षात ठेवण्याचा प्रयत्न केला. वेळ आली तर आपल्याचा या वनस्पतीचा उपयोग होईल असा त्याने विचार केला.

संजीवीचा संजीवीनी वनस्पतीवर तसा विश्वास नव्हता. त्याच्या मनात विचार आला, जो नाकतोडा लडश पळून गेला, तो तो मेलेला नाकतोडा नसावा. बागेत बराच वेळ छिडून त्याने एक टोळ शोधून काढला आणि त्याला मारून त्या संजीवीनी वर ठेवून दिला. एका क्षणात तो टोळ ही जिवंत झाला नि उडून गेला. आता मात्र संजीवीला वाटले की ही संजीवीनी वनस्पतीच!

दुसऱ्या दिवशी सगळी मुलं जेव्हा आपल्या जनावरांना बागेकडे घेऊन निघाली तेव्हा

संजीवीने दोस्तांना सांगितलं- "मी संजीवीनी वनस्पती शोधून काढली आहे आणि तिच्या साह्याने मेलेला किडा पुन्हा जिवंत होतो. मी नाकतोडा अन टोळाला काल जिवंत केले!" सर्व मुलांनी त्याची मनसोक्त पट्टा केली नि त्याला रडकुडीला आणलं. या घटने त्याची घोर निराशा झाली आणि त्याने आपलं रहस्य आपल्या जवळच ठेवून दिले. तरी पण संजीवीनी वनस्पतीबाबतचे विचार नेहमी त्याच्या मनात येऊ लागले.

काही दिवस गेले. एके दिवशी सकाळी गावाचा सरपंच मेला. सरपंचाचं गावात एक मोट्टं घर होतं. तो श्रीमंत होता आणि खन-घर्मात ही पैसे खर्च करी. जमन करून घर-संसार थाटणारांना तो खूप मदत करी.

त्यामुळे लोक त्याला फार मान देत. त्याच्या मृत्युमुळे लोक खूप हळहळले.

तो महिनाभर आजारी होता, नि त्यातच त्याचा अंत झाला. बैद्यांनी त्याच्यावर खूप औषधोपचार केले. शक्य ते सर्व प्रयत्न केले. पण त्यांना यश आहे नाही.

सकाळी सरपंचाच्या घरासमोर खूप गर्दी जमली. काही लोक सरपंचाची प्रशंसा करीत होते, तर काही म्हणत होते—जे जन्माचा आला तो एक दिवस भरणारच. शास्त्रीजी म्हणाले—बैद्य औषधे देऊ शकतात, विचारे प्राण कोठून देणार?

सरपंचाच्या मृत्यूची वार्ता संजीवीच्या कानांवर पडली. त्यावेळी तो जनाधारना चण्यासाठी बागेकडे वेऊन चालला होता. जेव्हाही पडलं, ते समजून तो गावकऱ्यांना म्हणाला—"सरपंचाला जिवंत करण्याचा उपाय मी सांगतो. त्या उजाड बागेत संजीवीनी वनस्पति आहे." असे म्हणून त्याने आपले अनुभव गावकऱ्यांना सांगितले.

बऱ्याच लोकांच्या त्याच्यावर विश्वास

नव्हता. दोन-तीन लोक त्याच्या दरोबर निघाले, पण त्यांना ही विश्वास नव्हताच! त्यांच्या दृष्टीने हा एक तमाशा होता. संजीवी पुढे आणि मागे बागे गावकरी चालू लागले. संजीवीनी वनस्पति कोठे आहे हे संजीवीना माहीत होतं. रोज एकदा तिथं तो ती पहात असे. म्हणून तो बेट तिथे पोचला. पण आश्चर्य की बाज ती वनस्पति नि पान त्याला कुठे दिसताना. त्याला ही संशय आला आणि तो जागेत संजीवीनी शोधत राहिला.

गावकऱ्यांची निरुशा झाली. ते संजीवीला शिब्या-शाप देऊ लागले. संजीवीला पण संजीवीनी वनस्पति न दिसल्यामुळे वाईट वाटलं. त्याने जागेत खूप शोधशोध केला, पण व्यर्थ! त्याला कोठे ही वनस्पति दिसली नाही.

मेलेल्या सरपंचाच्या शर्यात पुन्हा जिवंत होणं नव्हतं. म्हणून समोर असलेली संजीवीनी त्याला दिसली नाही. भाग्याचा खेळ काही विचित्रच असतो!

बहुरूपा वसुंधरा

साप मंड गतीने सरपटतात

साप जोरात पळतात ही भायक कल्पना आहे. खरं म्हणजे साप हळू हळू सरपटतात. जेव्हा एकाही साण्याची वस्तू पकडायची असेल तेव्हा ते जलद गतीने बरूर धावतात. जमिनीवर सरपटणाऱ्या सापांमधील काळा साप ताशी दहा मैल वेगाने सरपटतो.

बटाट्यात अंकुर

पूर्ण विकसित बटाटा काही दिवस तसाच ठेवला तर त्यात छोटे-छोटे खडे पडतात व त्यातून अंकुर उगवतात. या अंकुरांना आवश्यकते खाद्य-पदार्थ त्या बटाट्यातूनच मिळतात, ज्यामुळे त्यांचा उत्तरोत्तर विकास होतो.

उडणारा 'कोल्हा'

बटाटाचे फार छोटी असतात. त्यांची खोकी लहान उडणाऱ्या खोबऱ्यासारखी असतात. पण 'कोल्हा' नावाच्या बटाटापेढीचं होकं कोल्हाच्या खोबऱ्यासारखं असत. म्हणून यांना उडणारा 'कोल्हा' म्हणतात. ही बटाटापेढे लहान खेल्हाच्या आकारापाशी असतात. यांचे पंख सहा फुट लांबीचे असतात. साध्या छोड्या बटाटापेढ्यांन्ना चालीवर हे उडू लागतात. या उडणाऱ्या कोल्हाची दृष्टि तीक्ष्ण असते. हे 'कोल्हे' आपल्या देशात काही ठिकाणी आढळतात.

